کورد لە عێراقی دوای سەدام حسێن دا …ئەنالیز و نووسینی: ستیڤان شەمزینی

کورد لە عێراقی دوای سەدام حسێندا “2003” بەشێوەیەکی گشتیی ئەجیندایەکی ناڕوون و هەڵەی هەبوو، بەوەی بووە کۆڵەکەی سەرەکی دروستکردنەوەی عێراقێکی داڕووخاو و هەڵوەشاوە، دەبوو کورد ئاسۆی دوور نزیک بکاتەوە و کەڵکی لەو دەرفەتە وەربگرتبا لە پێناوی دروستکردنی دەوڵەتی کوردستان. لە سەرەتای پرۆسەی ئازادیی عێراقەوە گووتارێکی یەکگرتووی کوردیی هاتە ئارا روو لە عێراق و پشت لە خەونی سەربەخۆیی کوردستان، هێزە سیاسییەکانی کوردستان گرەویان لەسەر هاتنە ئارای عێراقێکی فرەیی و دیموکراسیی و زامنکاری مافی هەموو پێکهاتەکان دەکردەوە، ئەگەرچی ئەم ئارەزووە خەونی شاعیرانە بوو، بەڵام سەرکردایەتی سیاسیی کورد لەو قۆناغە پێ ئاڵوگۆڕانکارییە هەموو قورسایی کاری خۆی خستە سەر بیناکردنەوەی عێراقێکی داتەپیو کە دەرگیری شەڕێکی تائیفی و ئەهلی قورس ببووەوە، لەم نێوەندەدا پێکهاتەی سوونە تەسفیە و کەنارگیرکران و سێگۆشەی سوونەنشین بووە مەیدانی یەکلاکردنەوەی شەڕێکی لە مێژینەی مەزهەبیی و پرۆسەی تۆڵەسەندنەوەیەکی کوێرانە و هەڤانە، بەو هۆیەوە پارێزگاکانی سێگۆشەی سوونە بوونە پارچەیەک ئاگر و پشکۆ کە تا هەنووکەش گڕی ئەو ئاگرە خامۆش نەبووەتەوە.
بە تەسفیەکردنی سوونە و بە هاوکاریی کۆماری ئیسلامی ئێران، حکوومەتێکی شیعیی لە عێراق دروستبوو، هیچ رێگەیەک بۆ کورد نەمایەوە، یان رادەستبوون بە ئەجیندای ئێران یان کشانەوە لە پرۆسەی سیاسیی لە عێراق، بەڵام کورد لە کشانەوە و پێکخستنی پرۆسەی سیاسییدا زۆر سست و لاواز بوو، هەنگاوەکانی زۆر درەنگوەخت بوو، بەو پێیەی دەسەڵاتێکی سەقامگیری شیعە مەزهەب لە بەغداد دروست ببوو، پەرش و بڵاویی هێزە کوردستانییەکان و نەبوونی گووتارێکی یەکگرتوو بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ قۆناغەکە، هێندەی تر کۆمەکی باڵادەستی حکوومەتی بەغدای کرد بۆ توندکردنەوەی هەڵوەستەکانی لە هەمبەر کورد و قارسی دەستکەوتەکانی لە چوارچێوەی عێراقدا، لەو نێوەندەدا مالیکی سەرەکوەزیرانی پێشووی عێراق ویستی لە رێگەی سەرکردایەتی ئۆپەراسیۆنی دیجلەوە پەلاماری سەربازیی کوردستان بدات، بەڵام هەڵتۆقینی داعش ئەو ئەرکەی پێکخست، دواتر

بەینی بەشە بودجەی کوردستان و گووشارە جۆراوجۆرەکانی سەر کورد بەردەوام بوو، هاوزەمان ماڵەی کورد دابەشبوو بەسەر دوو ئاڕاستەی سەرەکیدا کە ئەوەش هێندەی تر پێگە و سەنگی کوردیان لاواز کرد.
لە دوای ئەنجامدانی پرۆسەی ریفراندۆم لە 25ی سێپتامبەری 2017 گووشارەکانی عێراق بەهاوکاریی ئێران، کەوتنە بواری پراکتیکییەوە، ئەوەش بە داگیرکردنی کەرکوک و دووز و شنگال و ناوچە دابڕێندراوەکان کۆتایی هات کە بە گوێرەی وتەی شارەزایانی جیۆگرافی ئەو شوێنانە نیوەی خاکی باشووری کوردستان پێکدەهێنن. لە ئێستادا ئاسۆ تاریکە و پرۆسەی سیاسیی بە تونێلێکی تاریکدا گوزەر دەکات و کەس ناتوانێت پێشبینی ئایندە بکات، تەنیا ئەوەندە نەبێت کورد لە عێراقی دوای سەدام و لە ماوەی 17ساڵەدا هێشتا لە شوێنی خۆی مراوەحە دەکات. ئەوەی لێرەدا دەیخوێننەوە پێنج شیکاریی سیاسییە بە شرۆڤەکردنی پێگەی کورد لە عێراق و مەترسیی و هەڕەشەکانی ئایندە. کە تێکڕا لە ئانوساتی خەیان و دوانزە ساڵێک بەر لە ئێستا بڵاوکراونەتەوە.

چاپتەری یەکەم
کوردستان لە ژێر گوشاردایە
گرێبەستە نەوتییەکان .. وەرەقەیەکی تری فشاری سەر کورد

بە گوێرەی ماددەی 141 دەستووری هەمیشەیی عێراق مافدراوە بە ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردستان سەربەخۆ و بە گەڕانەوە بۆ را و بڕیاری حکوومەتی فیدراڵی عێراق گرێبەستی نەوتیی یان هەر سامانێکی تری سروشتی واژۆ بکات لەگەڵ کۆمپانیا نێوخۆیی و دەرەکییەکاندا، پێش ئەم بەندە دەستوورییە و روخانی رژێمی عێراقیش لە میانەی پرۆسەی ئازادکردنی لە ساڵی 2003، حکوومەتی هەرێمی کوردستان چەند بەندێکی مۆر کردووە لەگەڵ ژمارەیەک کۆمپانیای بیانی بە مەبەستی دەرهێنانی نەوت لە کوردستان، بەڵام لە ژێر رووناکی و رەوایی ئەو بڕگە دەستوورییەدا بە ئەندازەیەکی بەرفراوان گرێبەستی نەوتیی لەگەڵ چەند کۆمپانیای لۆکاڵی و دەرەکی واژۆ کران بۆ دەرهێنانی نەوت.
بە گوێرەی لێدوانی (د.ئاشتی هەورامی) وەزیری سامانە سروشتییەکانی حکوومەتی کوردستان (زۆر کۆمپانیا هەن پەرۆشن کار لە کێڵگەکانی نەوتی کوردستاندا بکەن، ئەمەش زۆر خۆشحاڵین بەوەی لەگەڵ ئەم کۆمپانیایانە گەیشتووینەتە رێککەوتنێک). هەر بەپێی وتەی وەزیری سامانە سروشتییەکان 15% داهاتی ئەو سەرچاوە نەوتیانە بۆ کۆمپانیاکانە ئەوەی دەمێنێتەوە (85%) دەگەڕێتەوە سەر داهاتی

عێراق و ئەمەش داهاتێكى باشە بۆ سەر داهاتى گشتيى عێراق.
(د.ئاشتى هەورامى) ئاشكراى دەكات بێجگە لەو بيرە نەوتييانەى هەنووكە كاريان تێدا دەكرێت و نەوتيان لێدەرهێنرێت، زياتر لە 24 كێڵگەى تر هەن لە ژێرى چاودێريى حكوومەتدان. بەشێوەيەكى گشتيى بيست كۆمپانياى نەوتى بيانيى هەر يەك لە وڵاتەكانى (روسيا – كۆرياى باشوور – نەمسا – بەريتانيا – هيندستان – نەرويژ – توركيا – سويسرا – كەنەدا – فەڕەنسا – وڵاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكا) كۆنتراكتييان لەگەڵ حكوومەتى هەرێم واژۆ كردووە و سەرقاڵى دەرهێنانى نەوتن لە چەند ناوچەيەكى جياجياى كوردستان، بێگومان چەند كۆمپانيا يەكى تريش ئامادەييان دەربڕيوە كۆنتاك لەگەڵ حكوومەتى هەرێم ببەستن لەو بوارەدا.

لە واقيعدا وا پێويست بوو پەرلەمانى كوردستان لايەنى يەكەمى بڕياردەر بوايە لە پرۆسەى دەرهێنانى نەوتى كوردستان، كەچى بەپێچەوانەوە بەشێك ل□ پەرلەمانتاران بێئاگايى خۆيان نيشان دەدەن لە چۆنێتى گرێدانى كۆنتراكت لەگەڵ كۆمپانيا بيانييەكان لەلايەن حكوومەتى هەرێمى كوردستانەوە. (شيروان حەيدەرى) سەرۆكى فراكسيۆنى زەرد لە پەرلەمانى كوردستان رايدەگەيەنێت: لە بەستنى گرێبەندەكاندا حكوومەتى هەرێمى كوردستان نەگەڕاوەتەوە بۆ راى پەرلەمان و بێئاگايى خۆى نيشان دا لە وردەكاريى و چۆنێتى گرێدانى ئەو بۆندانە لەگەڵ كۆمپانيا بيانييەكان. لە هەمان كاتدا ئەندامانى ليژنەى پيشەسازيى و وزە و كانزاكان لە پەرلەمانى كوردستان تەئكيد دەكەنەوە ئاگادارى ئەو گرێبەستانە نين حكوومەتى هەرێمى ئيمزاى كردوون لەگەڵ كۆمپانيا بيانييەكانى بوارى نەوت.
لەم بارەوە (بەرزان عەبدوڵڵا) ئەندامى ليژنەى پيشەسازيى و وزە و كانزاكان ئەو دەنگۆيە پشت راستدەكاتەوە كە ليژنەكەيان ئاگاى لەو كۆنتراكتانە نييە حكوومەتى هەرێم مۆرى كردوون لە بوارى نەوتدا، لەوەختێكدا دەبوو ئەم ليژنەيە و خودى پەرلەمان بەم كارە هەستانايە. جيا لەوەش حكوومەتى هەرێمى كوردستان سەربارى گووشارەكانى دەوڵەت لە بەغدادەوە، هەنووكە بەردەوامە لەسەر مۆركردنى گرێبەستەكانى لە بوارى نەوتدا چوونكە وەك پسپۆران باسى دەكەن سەدان كێڵگەى نەوتى لە كوردستاندا هەن كە تا ئێستا كاريان تێدا نەكراوە و خراونەتە كارنامەوە بۆ ئەوەى لە ئايندەدا كارى گەڕان و بەرهەمهێنانى تێدا بە ئەنجام بگەيەنرێت.

بە پێى راپۆرتى (ئەژين عەبدولخالق) كە لە رۆژنامەى (رۆژنامە) بڵاوبووەتەوە: پسپۆرێكى ئەڵمانى كە لە بوارى نەوتدا ئێستا لە

کێڵگەکانی نەوتی تەقتەق کاردەکات لە بارەی ئایندەی گەشی هەرێمی کوردستان لە بواری دەرهێنانی نەوتدا دەڵێت (لە هەر کوێیەک بیر لێدەدەین، نەوت دێتە دەرێ). هەر بەگوێرەی هەمان راپۆرت: بەپێی ئەو روپێوە جیۆلۆجییەی کۆمپانیای (DNO) نەرویژیی لە ناوچەی زاخۆ کردوویەتی، پێدەچێت کێڵگەی تاوکی بە تەنیا نزیکەی (100) ملیۆن بەرمیل نەوتی یەدەگی خاوی تێدا بێت، بۆیە کۆمپانیاکە پلانی هەیە بۆ ئەوەی لە هاوینی ئەمسال□دا (2008) رێژەی بەرهەمهێنانی نەوت بگەیەنێتە (50 000) پەنجا هەزار بەرمیلی نەوتی خاو لە رۆژێکدا، لە کاتێکدا بەرزترین راد□ی لە ساڵی رابردوودا لە 25 000 بەرمیل تێنەپەڕیوە لە رۆژێکدا.

دیارە ئەم بەرزبوونەوە و هەڵکشانە لەرێژەی دەرهێنانی نەوتی خاو لە کێڵگەکانی کوردستان کاریگەریی بەرچاوی دەبێت لەسەر ئابووری کوردستان، بێگومان هەر لەبەر ئەم فاکتۆرەشە وەهای کردووە لە ناوخۆی عێراق و جیهانی عەرەبی و تورکیا دەنگێکی ناڕەزایەتی زۆر بەرز بێتەوە بە دژی دەرهێنانی نەوت لەلایەن کوردەکانەوە، چوونکە روون و ئاشکرایە کوردستان دەتوانێت لە رێی ئابووری نەوتەوە لەسەر پێی خۆی رابوەستێت و پێش مەرجێکیشە بۆ هەنگاونان ب□ن□ی□تی دروستکردنی دەوڵەتی کوردستان، چون دامەزراندنی دەوڵەت بەبێ ئابووری و بازرگانییەکی بەهێز لە خۆکوژیی بەولاوە هیچ مانایەکی تر هەڵناگرێت، بۆیەکا ئەم پرسە زۆرترین کاردانەوەی لە دژ هەبووە هەر لە ناوخۆی عێراقەوە تا دەگات بە تورکیا و ئێران و هەندێ دەوڵەتی ناوچەیی و جیهانیی.

ئاستەنگەکانی بەردەم دەرهێنانی نەوتی کوردستان

رۆژی 26112007 (حسێن شەهرستانی) وەزیری نەوتی عێراق بە فەرمی رایگەیاند مۆرکردنی هەموو گرێبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان یاسایی نین و بێ ئاگاداریی حکوومەتی ناوەندی واژۆ کراون، بۆیەکا حکوومەتەکەی کار دەکات بۆ هەڵوەشاندنەوەی سەرجەم ئەو گرێبەستانەی کوردەکان لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکاندا واژۆیان کردووە لەبواری دەرهێنانی نەوتدا. ئەم هەڵوێستەی شەهرستانی لە دوای کۆسپ خستنە بەردەم ماد□ی 140 دووەمین هەوڵی ئاشکرای لایەنی عەرەبییە بۆ تەگەرە خستنە بەردەم هەندێ بڕگەی دەستووریی کە بەرژەوەندیی گەلی کورد مسۆگەر دەکات. ئەمەش ناڕەزایەتییەکی گەورەی لە ئاستی سیاسیی کوردستاندا لێکەوتەوە.

(نێچیرڤان بارزانی) بە توندیی وەڵامی لێدوانەکانی شەهرستانی دایەوە، بە دوایدا سەرۆکی فراکسیۆنی زەرد لە پەرلەمانی کوردستان وێڕای رەخنەگرتن لەو هەڵوێستەی وەزیری نەوتی عێراق، وتی

(شەهرستانی دەستەڵاتی ئەوەی نییە گرێبەستەکانی ئێمە هەڵوەشێنێتەوە). کاربەدەستانی حکوومەتی هەرێم لە دژی لێدوانەکانی شەهرستانی رایدەگەیەنن ئەوان بە پشت بەستن بە ناوەڕۆکی دەستووری عێراق گرێبەستە نەوتییەکانیان مۆر کردووە. ئەمەش لە بۆچوونی (جەمال عەبدوڵڵا) وتەبێژی فەرمیی حکوومەتی هەرێمدا جەختی لێکراوەتەوە کە دەڵێت (ئەو کێشەیە شەهرستانی دروستیکردووە، ئێمە بە پێی یاسای نەوت و غازی کوردستان ئەو گرێبەستانەمان واژۆ کردووە، ئەو یاسایەش کە لە پەرلەمانی کوردستان دەرچووە بڕیاری بەڕێز مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستانی لەسەر دەرچووە، شەهرستانی وا دەزانێت ئەو گرێبەستانە یاسایی نین، ئەو با لە دادگای باڵای فیدراڵی شکات بکات، ئەوسا چاوەڕێی بڕیاری دادگا دەکەین، تا ئێستا شکاتی نەکردووە، چوونکە دڵنیا نییە لەوەی کە ئەو داوایە دەباتەوە).

بە پێچەوانەوە حکوومەتی هەرێم نەک ئەوەی بەویستی شەهرستانی گرێبەندە نەوتییەکانی نەوەستاندووە بەڵکو هەر بەردەوامە لەسەر کۆنتاکی نوێ لەگەڵ کۆمپانیا نەوتییەکان بۆئەوەی دەست بکەن بەدەرهێنانی نەوت لە کێڵگەکاندا. هەروەک (جەمال عەبدوڵڵا) ئاشکرای دەکات دوای ئەم ئاڵۆزییانەش حکوومەتی هەرێم بە مەبەستی دامەزراندنی پاڵاوگەیەکی نوێ لە ناحیەی تەقتەقی سەر بە قەزای کۆیە گرێبەستێکی هاوبەشی لەگەڵ هەردوو کۆمپانیای (ئینێڵک ئینێرچی تورکی و ئاراکسی کەنەدی) واژۆ کردووە!!. بەشێوەیەکی گشتیی بە درێژایی ئەم مانگ و نیوە جیا لە مشتومڕەکانی سەرکردەکانی کورد و عێراق لەمەڕ ماددەی 140 و هێزی پێشمەرگە و بودجەی هەرێم بەردەوامیشە لە گفتوگۆیەکی گەرم و پڕ ل□ ئاڵۆزیی لەبارەی گرێبەستە نەوتییەکان تا بتوانرێت لە میانەی کۆبوونەوە دوو قۆڵییەکاندا ئەو قەیرانە چارەسەر بکرێت، بەڵام تا راد□یەکی زۆر لایەنی عەرەبی مکوڕە لەسەر هەڵوێستەکانی و دەیەوێت جوگرافیای دەستکەوتەکانی کورد بەرتەسک بکاتەوە بەتایبەتی کورد لەماوەی ئەم چوارساڵ و نیوەی سەرقاڵیی ئەوان بە جەنگی تیرۆر و ململانێی تائیفی و مەزهەبییەوە توانیبووی زۆر مەرج بەسەر لایەنی عەرەبیدا بسەپێنێت، بەڵام ئێستا دەیانەوێت قەرەبووی ئەو قۆناغە بکەنەوە بە پاشەکشەپێکردن بە مافەکانی گەلی کورد، ئەم گووشار و پلانە بەردەوامانەی دستەڵاتدارانی عێراق (نێچیرڤان بارزانی) گەیاندە ئەو راد□یە لە بێزاریی، زۆر بەراشکاویی و سەرسوڕمانەوە بە رۆژنامەی (دەیلی تەلەگراف)ی بەریتانیی بڵێت: (ئایا ئێمە هاوبەشین لە حکوومەت یان نا؟ چوونکە هەست ناکەم وا بین).

هەندێک لە چاودێران و سیاسەتمەدارانی کورد لە دەرەوەی بازنەی دەستەڵات هۆکاری ئەم تەنگژە و قەیرانە دەگەڕێننەوە بۆ کەمتەرخەمیی سەرکردایەتی کورد کە کاتی خۆی ئەم مەسەلانەی چارەسەر نەکردووە. محەمەدی حاجی مەحمود سکرتێری پارتی سۆسیال دیموکراتی کوردستان، وەهای ئەوەی رایدەگەیەنێت (هیچ عەرەبێک بە عەمەلی دەستی کورد نییە). رەخنە لە مامەڵەی کورد دەگرێت کاتی خۆی کێشەکەیان نەبڕاندووەتەوە، دەڵێت (دەرهێنانی نەوت مافی خۆمانە، بەڵام نەوتێک دەردەکەین بە 17% بۆ ئێمەیە، ئەو نەوتەی لە کوردستان و بەسرە دەڕوات کورد هەر لە 17%ی هەیە، دەبوو کاتی خۆی ئەمەمان جێبەجێ بکردایە، دەبوو ئەوە بکرایە ئەو ناوچانەی نەوتەکەی لێ دەردەکرێت دەبێت 5% بۆ ئەو ناوچەیە سەرف بکرێت وەکو لە هەموو جیهاندا وایە).

زۆر بە کورتی عەرەبەکان ئەم کارتەیان وەک فشارێکی تر لە دژی کورد راکێشاوە و بە پێی هەندێک هەواڵیش کاریگەریی زۆریان داناوە لەسەر ئاستی دەرەوە. بە نموونە لەرۆژی 1012008 (عاسم جیهاد)ی وتەبێژی وەزارەتی نەوتی عێراق بە ئاژانسی (دەنگەکانی عێراق)ی راگەیاند: وەزارەتەکەیان مامەڵە لەگەڵ هیچ کام لەو کۆمپانیایانە ناکات گرێبەستیان بە دەرهێنانی نەوت لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان واژۆ کردووە. لەلایەکی ترەوە وا باس دەکرێت کۆریای باشوور بەهۆی هەوڵی دیپلۆماسیی و ترسی بچڕانی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ تورکیا گرێبەندی تری نەوتی لەگەڵ هەرێمی کوردستان واژۆ ناکات. یان بە پێی هەواڵی هەندێک سەرچاوەی ئاگادار (عومەر فەتاح) جێگری سەرۆک وەزیرانی کوردستان و (ئاشتی هەورامی) وەزیری نەوت لەو سەردانەی بۆ ئەمەریکا کردبوویان بۆ ئومێدبوون لە هەڵوێستی ئەمەریکییەکان چوونکە بۆچوونێکی وەک بۆچوونی (شەهرستانی)یان هەبووە لە بارەی دەرکردن و سوود وەرگرتنی کورد لە نەوتی ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی حکوومەتی هەرێم.
بەجگە لەمانە بە پێی هەواڵی رۆژنامەی (میریار) جۆن نیگرۆپۆنتی جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا بە بەرپرسانی کوردی راگەیاندووە بە واژۆکردنی هەر گرێبەستێکی نەوتی وا پێویستە بگەڕێنەوە بۆ رەزامەندیی و رای وەزارەتی نەوتی عێراقی. ئەم رایە جارێکی تر لەلایەن خودی (جۆرج بوش)ی سەرۆکی ئەمەریکاوە داکۆکی لێکراوە و تەئکیدی لەسەر کراوەتەوە، چوونکە بە گوێرەی هەواڵی رۆژنامەی (واشنتۆن پۆست): جۆرج بوش بە سەرجەم کۆمپانیاکانی دەرهێنانی نەوتی ئەمەریکیی راگەیاندووە هیچ بەندێکی نەوتیی لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان واژۆ نەکەن، بەبێ ئەوەی رەزامەندیان لە

وەزارەتی نەوتی عێراقەوە وەرگرتبێت. بە شێوەیەکی گشتیی بەرینی ئەم ماوەیە گووشار لەسەر لایەنی کوردیی بوو بە راگرتن و هەڵوەشاندنەوەی گرێبەستە نەوتییەکان، هەرچەند لە ناوەڕاستی مانگی رابردوو وەفدی کوردیی بە سەرۆکایەتی (نێچیرڤان بارزانی) بۆ چارەسەری ئەم کێشانە چوونە بەغداد، بەڵام کێشەکان بە هەڵواسراویی و وەکو خۆیان ماونەتەوە، بەڵام هێشتا دەرفەت ماوە بۆ گفتوگۆی زۆرتر لەو بارەوە کە لە ڕۆژانی داهاتوودا پێدەچێت لێک نزیکبوونەوەی باشتر بێتە ئاراوە.

دایەلۆگ و نزیکبوونەوە

حسێن شەهرستانی لە ڕۆژی 812008 بە کەناڵەکانی میدیای راگەیاند: لە ماوەیەکی نزیکدا بە خۆی دێتە کوردستان و سەردانی پەرلەمانی کوردستان دەکات تا بە دایەلۆگ چارەسەری ئەو کێشەیە بکات کە لەسەر پرسی دەرهێنانی نەوت لەنێوان هەردوو لایەنی عێراقی و کوردیدا سەریهەڵداوە، لە هەمان وەختدا رەخنەی لە کەناڵەکانی راگەیاندن گرت کە لەدوانەکانی ئەویان وەک خۆی نەگەیاندووە و مەسەلەکەیان زیاد لە پێویست فوو تێکردووە و گەورە کردووە، لەلایەکی تریشەوە سەرچاوەیەکی ئاگادار لە وەزارەتی نەوتی عێراق کە نەیویست ناوی ئاشکرا بکرێت بە رۆژنامەی (رۆژنامە)ی راگەیاندووە: دانوستان بەردەوام بە نهێنی هەیە لە نێوان حکوومەتی بەغداد و حکوومەتی هەرێمدا لەسەر ئاستی سەرۆک وەزیران بۆ یەکلاکردنەوەی کێشەی گرێبەستە نەوتییەکان.

لە واقیعدا هەست بەوە دەکرێت هەندێک لێک نزیکبوونەوە هەیە لەسەر مستەوای باڵای هەردوولا بۆ چارەسەرکردنی ئەو دۆزە، بەڵام ئەوەی بە نهێنی و شاراوەیی مابێتەوە ئەوەیە نازاندرێت ئاسۆی چارەسەر روونە یان نا؟ یان ئایا کام لا مل دەدات بە خواستی لاکەی تر؟ ئەوەی لە سەرەتاوە ئاشکرایە لایەنی کوردیی نەرمی نانوێنێ چوونکە پشت ئەستوورە بە بڕگەیەکی دەستووریی کە بەپێی ئەو بڕگەیە دەستەڵاتەکەی رێگە پێدراوە بە دەرهێنانی نەوتی ناوچەکانی خۆی. وا بڕیاریشە بە نزیک خستنەوەی بۆچوونەکان و دایەلۆگ و گرتنەبەری رەوشەنی پێویست بە چارەسەری قەیرانەکە بە گوێرەی لێدوانی وتەبێژی فەرمی حکوومەتی هەرێم شاندێکی باڵای کوردستان بە سەرۆکایەتی نێچیرڤان بارزانی لەم مانگەدا دیسان سەردانی بەغداد بکەن و لە نزیکەوە چاویان بکەوێت بە سەرۆک وەزیران و وەزیری نەوتی عێراق و هەندێ کاربەدەستی تری باڵای کابینەکەی (نوری مالیکی).

د.مەحمود عوسمان، ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق

روونکردنەوەی زیاتر دەداتە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و دەسەڵات (هەردوولا بڕیاریانداوە وەزارەتی نەوتی عێراق و وەزارەتی سامانە سروشتییەکانی هەرێم لیژنەیەک دروست بکەن و بریتی بێت لە خەبیر و لێزانەکان و ئەوانەی پەیوەندییان بە مەسەلەی نەوتەوە هەیە و سەیری هەموو ئەو گرێبەستانە بکەن و دیارییان بکەن و کەموکوڕیی و بۆچوونەکانیانی لەسەر بنووسن، بە ئەوەی بە ئەو لیژنەیە ڕاپۆرتێک بنووسێت و پێشکەش بەسەرۆک وەزیرانی هەرێم و سەرۆکی حکوومەت و کۆماری عێراقی بکات). بە شێوەیەکی گشتیی هەردوولا ئامادەییان دەربڕیوە بە گفتوگۆ و دۆزینەوەی ڕێگەچارەی ئەو قەیران و تەنگژەیە بە ڕێگەی دایەلۆگ و لێکتێگەیشتن، هەروەک وتمان هێشتا دیارنییە ناوەڕۆکی دانیشتنەکان چی لەخۆ دەگرن، هەروەک ئاشکرا نییە ئایا دەتوانن بە گفتوگۆ بگەنە ئەنجامێکی وەها هەردوولا پێی ڕازی بن یان نا؟.

ئەنجامگیریی

لەدوانەکانی سەرەتای حسەین شەهرستانی و هەوڵدان بە گووشار خستنە سەر حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە مەبەستی ڕاگرتنی گرێبەستەکانی نەوتییەکان، بارۆمەترەکە نیشانیدا حکوومەتی عێراقی بەردەوامە لە قووتکردنەوەی لەمپەر لە بەردەم کوردەکانی باشووردا، ئەگەر دوێنێ هەموو ئاستەنگەکان لە بەردەم ماددەی 140 بووبن، ئەمڕۆ دوای تەواوبوونی وادەی یاسایی و دەستووریی ماددەی 140، لە ڕێگەی کێشە دروستکردن بە ژمارەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان و دواخستنی بودجەی دیاریکراوی هەرێمی کوردستان و بە نایاسایی لە قەڵەمدانی گرێبەستەکانی نەوتییەکان دەستکەوت و پێشکەوتنەکانی کورد لە عێراقدا بچووک دەکەنەوە و ناچاری دەکەن بە کەمتر سازش بکات. ئومێدێکی کەم ماوە بەم زنجیرە گفتوگۆیەی وا بڕیارە لەم مانگەدا ئەنجام بدرێن، ئەگەرنا کورد هیچ ڕێگەیەکی تری نییە بەجگە لە پەنابردن بە شکاتکردن لە دادگای فیدراڵیی، خۆ ئەگەر ئەو شکاتکردنەش ئاکامێکی ئەوتۆی نەبوو لە بەرژەوەندیی کورد، ڕەنگبێ هیچ کارتێکی تر نەبێت کورد رایبکێشێت، مەگەر بڕیاری کشانەوە لە حکوومەتەکەی دکتۆر مالیکی بدات کە وا پێویست بوو لە دەمێکەوە ئەم بڕیارەی بدایە.

چاپتەری دووەم
کورد لەنێوان درێژەدان بە بەشداریی و کشانەوە
لە حکوومەتی نوری مالیکی

لەگەڵ هاتنی ساڵی نوێ (2008) مانگی هەنگوینی کورد لەگەڵ حکوومەتی عێراقی و لایەنەکانی عەرەبیی نێو گۆڕەپانی رامیاریی ئەو وڵاتە

بەرەو کۆتایی هاتن پەلی هاویشت، بەواتایەکی تر لەنیوەی دووەمی ساڵی رابردوو بەو لاوە، ناکۆکی قووڵ و قەیرانی گەورە لە نێوان کورد وەک بەشێکی بەهێز لە حکوومەت لەلایەک و حکوومەتی نوری مالیکی لەلاکەی تر سەریهەڵدا و رۆژ لە دوای رۆژ لە بری چارەسەربوون گەورەتر دەبن!!. هەنووکە جگە لەوەی نوری مالیکی هەوڵی پەڕاوێزخستنی ویستەکانی کورد دەدات، دەنگەی ئەوەش بڵاوە سەرۆک وەزیرانی عێراق ئەو یادداشتنامەیەی پەڕاوێز خستووە لیستی هاوپەیمانی کوردستان بۆ چاکسازییکردن لە کابینەی دکتۆر نوری مالیکی رادەستی دەوڵەتی کردووە. جیا لەمەش نوری مالیکی لەمانگی رابردوو لە شاری لەندەن بە رۆژنامەی (الشرق الاوسط) راگەیاند (عێراق وڵاتێکی عەرەبییە و نابێت لە دەوروبەرە عەرەبییەکەی دابڕێت). ئەم لێدوانە ڕاستەوخۆ دژی کورد و ئەجیندای سەرکردایەتییەکەیەتی لەم بەشەی کوردستان و لە هەمان کاتدا هەڕەشەیەکە لەسەر سیستمی فیدراڵیزم لە عێراقدا، چوونکە لە وڵاتێکی ناسنامە عەرەبیدا هەموو بانگەشەیەک بۆ یەکسانی و مافی ئەوانیتری ناعەرەب جگە لە درۆ چیتر نییە.

بە بڕوای (ئەندرە هوریە) فیدراڵیزم لە هاوبەشێتی چەند دەوڵەتێک پێکدێت و پەیوەندییەکی یاسایی نێوخۆیی پێکیانەوە دەبەستێتەوە. بەڵام لە کاتێکدا بڕیار بێت لە وڵاتێکدا بژیت ناو و ناسنامەی عەرەبی و سیاسەتی نێوخۆیی و دەرەکیی بە دەستی عەرەبەوە بێت هەر بانگەوازێک بۆ هاوبەشێتی لە وەهم بەولاوە هیچی تر نییە، تەنانەت بە سەرنجدان لەم ماوەیەی تێدەپەڕێت دەبینین وەک جاران لەلایەن سەرکردایەتی کوردەوە باسی فیدراڵیزم و یەکێتی ئارەزوومەندانە ناکرێت لە عێراقدا، چوونکە کورد دیسان لەسەر هەمان پێوەری برا بچووکی ژێر فەرمانی برا گەورەی عەرەب لە عێراقدا هاوبەش و بەشدار کراوە لە حکوومەت و ئەرگانەکانی تردا. (ئەو مسۆدەیەی “د.مۆفەق ئەلروبەیعی” لە ژێر ناوی پڕۆژەی ئاسایشی نەتەوەیی عێراق لە دووتوێی 57 لاپەڕەدا بڵاویکردووەتەوە زۆرتر لە پڕۆژەی ئاسایشی نەتەوەیی عەرەبیی دەچێت، بەو پێیەی بەهیچ کلۆجێک ئاماژە بە چەمکی فیدراڵیزمی نەکراوە و کورد و کوردستانی تێدا پەڕاوێز خراوە، بەڵگە و پاڵپشتێکی ترە بۆ راستیی ئەم روانگەیەی ئێمە). بەدەر لە پێچانەوە و داخستنی فایلی فیدراڵیزم، لایەنی کوردیی هەندێ لاواز بووە عەرەبە عێراقییەکان گەمە بە ویستەکانی دەکەن، هەر لەبەر ئەمەشە حکوومەتی عێراقی لە چەندین ئاستی جیاوازدا دەتوانێت بە ئاسانیی کێشە بۆ کورد و هەرێمی کوردستان دروست بکات. بەشێوەیەکی گشتیی گرنگترین ئەو لایەنانەی مایەی ناکۆکی سەرەکی لایەنی کوردیی و حکوومەتی عێراقە خۆی لەم چوار کێشە زۆر گرنگەدا دەبینێتەوە کە

بریتین لە:

یەکەم: کەسپ دروستکردن لە بەردەم جێبەجێکردنی بڕگەکانی ماددەی 140 دەستووری هەمیشەیی عێراق. وێڕای جێبەجێ نەبوونی ئەم ماددەیە لە وادەی دەستنیشانکراویدا، لە سەرێکی ترەوە چوونی ئەو دۆزە بە نێو مەنگەنە و سیاسەت و بەرنامەی پڕ ڕۆتین و بیرۆکراتییەتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و درێژکردنەوەی ماوەی جێبەجێکردنە بۆ شەش مانگی دیکە، دەربەی دەڕڕاندنی ئەو دۆزەیە، چوونکە هەموو ئاماژە و ڕەوتە سیاسیی و نەتەوەییەتی و هەرێمییەکان لە غیابی کارایی سیاسەتی کوردیدا زەنگی دروستکردنی ویلایەتێکی سەربەخۆ لە عێراق لێدەدەن (برێکسلی عێراق) لەسەر خاکی کەرکوک.

سەرەڕای ئەمانەش حکوومەتی نوری مالیکی و ستافە شۆڤێنییەکەی کەسپ دروست دەکەن بە تایبەت لە ڕێی سستی خستنە نێو کاری لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی 140. تا ئەوەی (د.رائید فەهمی) سەرۆکی لیژنەکانی جێبەجێکردنی ماددەکە هاواری لێ بەرزبووەوە و لە نێوەڕاستی مانگی رابردوو رایگەیاند: تا ئێستا نوری مالیکی سەرۆک وەزیرانی حکوومەتی عێراقی فیدراڵ وەڵامی راسپاردەکانی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی 140 ی نەداوەتەوە کە بریتین لە ریفراندۆم و ئاماری پارێزگای کەرکوک و ناوچەکانی دەوروبەری. دیارە وەک پێشوو نوری مالیکی و کاستەکەی لە پۆستە باڵاکانی حکوومەتی عێراقیدا دەخوازن لەو ڕێگەیەوە دەخەک بهێنن پێشەوە نەک لە ماوەی شەش مانگی تردا بگرە لە ماوەی شەش ساڵی تریشدا ماددەکە هیچی لێ نەچێتە پێشەوە بە گوێرەی ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی عێراق.

دووەم: کێشە دروستکردن بە دەرماڵەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان. دروستکردنی ئەم کێشەیە بە دەرماڵەی پێشمەرگە جگە لە نیشاندانی کینەی خەڵەسک و قینی پەنگخواردووی هەندێک لە کاربەدەستانی حکوومەتی نوری مالیکی بەرانبەر بەو گاردە رزگاریخوازە کوردستانییە، جۆرێکیشە لە قارسکردنی بودجەی هەرێم و داشکاندنی ڕێژەی پارەی کورد لە عێراق و دروستکردنی کەموکوڕییەک لە بودجەی کوردستاندا تا شەلەلەکی گەورەتر و درزێکی بەرینتر لە ئابووری داتەپیوی کوردستاندا دروست ببەت، ئەمە گەمەیەکی بەردەوامە عەرەبە دەستەڵاتدارەکانی عێراق بە مەبەستی تەنازولپێکردنی زیاتری کورد لە ماف و ئازادییەکانی پەیڕەوی دەکەن.

سێیەم: دژایەتیکردنی گرێبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی کوردستان لەگەڵ کۆمپانیا بیانییەکان. ئەم کێشەیە دەچێتە نێو پەڕوباڵکردنی کورد لە رووی ئابوورییەوە. ڕەنگبە تورکیا ڕۆڵی کاریگەری لەم پرسەدا هەبێت، چوونکە بە ساڵان تورکیا نەخشی لەسەر سیاسەتی نێوخۆی عێراق هەبووە، لەم بوارەدا تورکیا مەبەستییەتی فشار بخاتە

سەر لایەنەکانی عەرەبی تا دەرهێنانی نەوت لەکوردستان رابگرن، چوونکە تورکیا وا بیر دەکاتەوە دەرهێنانی نەوت لەلایەن کوردەکانەوە هاوواتای دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردییە وەک دراوسێی وڵاتەکەی. ئەمە بێ لە بیرکردنی تۆقینی ئێران لە بەهێزبوونی کورد لە عێراقدا.

چوارەم: هەوڵدان بۆ داشکاندنی ڕێژەی دیاریکراوی بودجەی کوردستان لە بڕی 17% بۆ 13% کەمتریش. هەرچی لەبەینە لە بودجەی پێشووی کوردستان تاکتیکێکی هەمەلایەنەی عەرەبە عێراقییەکانە بۆ سەرقاڵکردنی کورد بە هەندێ مەسەلەی لاوەکی و لا بەلاوە تا یەکێکی لەوە گرنگتری لێ زەوت بکەن. بە بڕوای (د.محەمەد ئەحمەد) سەرۆکی لیستی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق (بەرپرسانی بەغداد دەیانەوێت لە ڕێگەی شێوەی ئابوورییەوە کورد سەرقاڵ بکەن و ئەولەویەتی کارەکان تێکبدەن، وەک چۆن لەو ڕێگەیەوە کاتی جێبەجێکردنی ماددەی “140”یان تێپەڕاند و لە وادەی خۆیدا جێبەجێ نەکرا). ئەم هەوڵە ئەگەرچی سەری نەگرت و دواجار بودجەی ئەمساڵیش هەروەک ساڵانی پێشوو (17%) بوو، بەڵام ئەم سەخڵەتی و بێنە و بەردەیە لەسەر کورد هەر بەردەوام دەبێت و دەشێ لە ساڵەکانی داهاتوودا سەختتر و گرانتر خۆ بنوێنن و وەک ئێستا ئاسان و هەرزان لێی دەرنەچێن، چون بە بەراورد بە ساڵانی پێشووتر عەرەبەکان زیاتر کورد گەمارۆ دەدەن و لە مافەکانی قارس دەکەن.
وێنەی رووتی بارودۆخە سیاسییەکە ئەوەیە: دەست و هاوبەشەکانی کورد لە حکوومەت و چوارچێوەی هاوپەیمانێتییە چەند قۆڵییەکاندا، نەیارە سەرسەختەکانی جێبەجێ و هاتنەدی ویستەکانی کوردن لەم وڵاتەدا، ئەو ئیمەیجەی بە درێژایی ئەم چەند مانگە لەدەستە نێزیکەکانی کورد دەیبینین، ئەو وتەیەی (ساڵەح موتڵەگ)ی سەرۆکی بەرەی دایەلۆگی نیشتمانی عێراقیمان بیر دەخاتەوە، لە وەڵامی ئەو پرسیارەی بۆچی هەمیشە دژایەتی داخوازییەکانی کوردەکان دەکات؟ بە کەناڵەی (العربیە)ی راگەیاند (من دژی خواستەکانی ئەوان نیم “واتا کورد” ئەگەر ماقووڵ بن و هەڵوەستەکانیشم ئاشکران، هەقوایە ئەم پرسیارە ئاڕاستەی ئەو کەسانە بکرێت لە سەرەوە لەگەڵیان و لە ژێرەوەش تەنە دژایەتییان دەکەن). دروست ئەم لێدوانەی موتڵەگ هاوواتای ئەو دۆخەیە ئەمڕۆ کوردی لە چوارچێوەی عێراقدا پێدا تێدەپەڕێت.
جێگەی واق وڕمانە هەروا بە خۆرایی و جادوویی و چاوەڕواننەکراوانە دەستەکانی دوێنێمان لە (عێراقی هیوا و ئاشتیدا) خەونەکانی ئەمڕۆمان دەکوژن!! هاوپەیمانەکانی دوێنێمان نەیارە سەرسەختەکانی ئەمڕۆن، بەڵێنەکانی دوێنێ پێماندرابوو ئەمڕۆ پێچەوانەکەی

بەسەرماندا فەرز دەکرێت!! کەوابوو راستە بێژین کورد لەم ساتەوەختەدا لە بارێکی خنکێنەر و لە بەردەم قەیرانێکی سەختدایە، کورد تۆزقاڵێک ماف و دەستکەوتی ماوە برای عەرەبی چاوڕەشمان دەخوازێت لەوەی بقرتێنێت و بە زیاد و زۆری دەزانێت، کەچی کورد وەک ئەوەی بە ماددەی هۆشبەر سڕکرابێت هەر خەریکی چڕینی سروود و مارشی (موگنی موگنی)یە!!.

هەڵوەستی فەرمیی کورد لەمەڕ حکوومەتی مالیکی

بەجگە لەوەی کاربەدەستانی باڵای رامیاریی کورد حکوومەتی نوری مالیکی بە فاشیل و کەمتوانا و گەندەڵ تۆمەتبار دەکەن، (لەم دوا دواییەدا گۆڤاری گوڵان فایلی گەندەڵییەکانی کابینەکەی نوری مالیکی هەڵدەداتەوە!) هاوکات رایدەگەیەنن ئەدای ئەو حکوومەتە لە هەموو روویەکەوە پێچەوانەوەی ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی پەسەندکراو و دەنگ بەدراوی عەراقی فیدراڵ و پێکهاتنە سیاسییەکانی کوردە لەگەڵ لایەنەکانی عەرەبی عەراقی. کاردانەوەی کورد سەرەتا لە ناڕەزایەتی دەربڕین و رادەستکردنی یادداشتنامەوە دەستی پێکردووە تا ئەوەی باس لە گۆڕینی کابینەکەی نوری مالیکی دەکرێت و ناو بەناویش دەنگۆی هەوڵی کشانەوە لە حکوومەت دەبیسترێت.

(دەڤید ئیگناتیۆس) لە رۆژی 9-1-2008 لە ستوونێکی رۆژنامەی (واشنتەن پۆست)دا نووسیویەتی: لە بەغداد گروپێکی نوێ کار بۆ لابردنی نوری مالیکی سەرەک وەزیرانی عەراقی دەکات، ئەگەرچی واشنتەن ئامۆژگاریی داوە بەوەی حکوومەت نەگۆڕێت. لەمبارەوە بەرپرسێکی پایەبەرزی ئەمەریکی لە بەغداد پێیوایە ئەمە دوا ساتەکانی (شکاندن و داڕمان)ی حکوومەتی مالیکییە. فشار و پاڵەپەستۆ نوێیەکانیش دژ بە نوری مالیکی لە سەرکردە کوردەکانەوەیە. هەندێک لە چاودێرانی سیاسی تێبینی دەکەن شێوازی فشار خستنە سەر مالیکی لەلایەن کوردەکانەوە لە ڕێی گرێدانی چەند هاوپەیمانییەکی تازەوە خۆی دەنوێنێت، بە تایبەت ئەو ڕێکەوتنەی دوو پارتە سەرەکییەکەی کوردستان لەگەڵ حزبی ئیسلامی عەراقی سوونە مەزهەب لە ماوەی رابردوودا هاتە گرێدان و ڕاگەیاندن، جگە لەوەی هەوڵێکە بە بەهێزکردنی پێگەی کورد، بە بڕوای توێژەرانی سیاسی ئەم ڕێکەوتنە سێ قۆڵییە فەرمەکیشە بە لاواز و تەنگەتاوکردنی حکوومەتی نوری مالیکی، یان بە واتایەکی تر پیشاندانی قورساییەکی نوێی کوردە لە عەراقدا.

لای خۆیەوە (د.مەحمود عوسمان) ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عەراق لەسەر لیستی هاوپەیمانی کوردستان بە دووری دەزانێت ئەم هاوپەیمانێتییە بە لاوازکردنی پێگەی حکوومەتی نوری مالیکی بێت و

بە راشکاوانە دەڵێت (ئەمە بە لاوازکردن نییە، چوونکە حزبی ئیسلامی یەکێکە لە حزبە سەرەکییەکانی سوونە و ڕێکەوتنی لەگەڵ دوو حزبە سەرەکییەی کوردستان نزیکی دەخاتەوە لە حکوومەتەکەی مالیکی و نزیک دەبێتەوە لە لیستی شیعەکان و نزیکیش دەبێتەوە لە ڕێکەوتنە چوار قۆڵییەکە و وا دەکات وەزیرەکان زیاتر نزیک بنەوە و بێنەوە ناو حکوومەت، بۆیە ئەم مەسەلانە لاوازکردنی حکوومەتی نوری مالیکی نییە).

واقیع و پێشهاتە بە دەستوبردەکانی گۆڕەپانی سیاسیی و ئاڵوگۆڕی خێراکانی نێوخۆی عێراق پێچەوانەی ئەو دەربڕینەی (د.مەحموود عوسمان) دەسەلمێنن، چوونکە ئاشکرایە لایەنی کورد دوای ناهومێدبوون لە بەشێکی زۆر لە شیعە کاربەدەست و حاکمەکان رووی لە هاوپەیمانەتی سوونەکان و حزبی ئیسلامی کردووە. ئەم ڕێکەوتنە سێ قۆڵییە دەربڕی خراپیی ڕەوشی کوردە و هیچ نەبێت لەگەڵ بەشێک لە شیعەکان هاوسۆزیی و هاوپەیمانەتییەکانی گۆڕانی بەسەردا هاتووە کە دواجار ڕەنگبێ ئەو ڕێکەوتنە چوار قۆڵییەی کورد تێیدا یەکێکە وەک خۆی نەمێنێتەوە و بەرەو لە بەریەک هەڵوەشان بڕوات، هەرچەندە ئەم پێشبینییە تەنە دیتنەکە نەک واقیع، بەڵام بە پشت بەستن بەو رووداو و گۆڕانکاریانەی روو دەدەن نابێت بە ئەگەرێکی دوور سەیری بکەین.

کورد چی دەکات و دەبێت چی بکات؟

د.بەرهەم ساڵح لە دیمانەیەکیدا لەگەڵ ڕۆژنامەی (الشرق الاوسط) نیەتەکانی کورد دەردەخات و رایدەگەیەنێت (لایەنی کوردیی نایەوێ حکوومەتی نوری مالیکی بگۆڕێت یان لەی بکشێتەوە، کورد دەیەوێ گۆڕانکاریی و چاکسازیی لە کابینەکەیدا بکات). زۆرێک لە سەرچاوە ئاگادارەکان هەما بە ئەو راستییە دەکەن کورد لە خودی مالیکی و حکوومەتەکەی ناهومێد بووە و لە بەردەم دووڕیانەکدایە: بە پاشەکشە یان درێژەدان بە بەشداریی. چون لە ماوەیەکی کورتدا بۆی دەرکەوتووە هیچ گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ ڕووینەداوە، حکوومەتی مالیکی لە حکوومەتەکانی پێشووی عەلاوی و جەعفەری جیا بکاتەوە. (تەنە دەموچاوەکان گۆڕاون)، هەر بەم هەیەوە و بە سەیرکردنی مەژووچەی کابینەی نوری مالیکی دەرکەوتووە عەرەبی عێراقی دەیەوێ سووک و باریک بەڕەکە لە ژێر پای کورد رابکێشێت و ڕەنج بە "با"ی بکات.
بەشێک لە رامیارانی کورد لەو باوەڕەدان کشانەوە لە حکوومەتی نوری مالیکی نەک چارەسەری کێشەکان ناکات بەڵکو دەبێتە فاکتەری سەرهەڵدانی فەوزا و کێشەی چارەسەرنەکراو و گەورەتر و قووڵتر کە

بەتەواوی شیرازەی عێراق تێکدەدات و زیانەکانی زۆرتر دەبن لە سوودەکانی. (د.فوئاد مەعسوم) سەرۆکی لیستی کوردیی لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق پێیوایە (هەڵوەشاندنەوەی حکوومەتی ئێستا و کارکردن بۆ پێکهێنانی حکوومەتێکی نوێ لە بەرژەوەندیی هیچ لایەکدا نییە و دوور نییە وڵات تووشی قەیرانێکی سیاسیی گەورەتر بکات..
کورد لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی حکوومەتەکەی مالیکیدا نییە لەبەرئەوەی لەم قۆناغەدا لە بەردەم جێبەجێکردنی چەندین ئیستحقاقی دەستوورییدا ین لەوانە وەک جێبەجێکردنی ماددەی سەد و چل). لەلایەکی ترەوە (قادر عەزیز)ی سکرتێری حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان بۆچوونێکی هاوشێوەی بیروڕاکەی (د.فوئاد مەعسوم)ی هەیە و دەربارەی بەکارهێنانی کارتی بایکۆت و کشانەوە لە حکوومەتی عێراق لەلایەن کوردەوە رای دەگەیەنێت (هەتا بکرێت پەنا بۆ کارتی لەو جۆرە نەبەین باشە، چوونکە نە بارودۆخی عێراق، نە هاوکێشەکان، نە وەزعی ناوخۆی هەرێمی کوردستان بە ئەوە لەبار نییە ئەو هەڵوێستە بەرامبەر بەغداد وەربگیرێت).
لایەنگرانی ئەم دیتنە جیا لەپاساو هێنانەوەی نالەباریی بارودۆخی سیاسیی و رێگریکردن لە نانەوەی قەیرانی سەخت و قووڵتر رای دەگەیەنن پێشتر ئەم رێگە و ئەگەرە لەلایەن چەندین گروپ و پارتی دیکەوە تاقیکراوەتەوە و هیچ لە بارودۆخ نەگۆڕاوە جگە لە چوونە پەڕاوێزی ویستی ئەو لایەنانەی بەهەر هۆیەک بووە بایکۆتی حکوومەتیان کردووە، بەڕێکا پاش ماوەیەک ناچاربوون هەوڵی گەڕانەوە بۆ نێو حکوومەت و رێگەی بەشداریی لە عەمەلییەی سیاسیی عێراق بگرنەوە بەر، بەڵام ئەوەی خاوەنانی ئەم روانگەیە پێیان پێنەبردووە: سەیرکردنی سەنگ و قەبارەی راستەقینەی ئەو لایەن و پێکهاتانەیە لە حکوومەت پاشکەشەیان کردووە یان دەیکەن، لەبەرئەوە غەدرێکی گەورەیە کردەی بایکۆتی کورد بە بایکۆتی حزبی فەزیلە یان رەوتی سەدر بەراوورد بکرێت، چوونکە یەکەمیان نوێنەرایەتی نەتەوەیەک دەکات و دووەمیان دەمڕاستی بەشێکی کەمی پەیڕەوکارانی ئاینزایەکە، کورد نەتەوەیەکە و پشت ئەستوورە بەهێزی لەبن نەهاتووی گەلەک نەک وەک ئەوەی لینین وەسپی دەکات (شمشێری مقەبا)ی بەدەستەوە بێت. لە بەرامبەر دیتنی لایەنگرانی مانەوەی کورد لە چوارچێوەی حکوومەتی مالیکی دژە بۆچوونێک هەیە پێیوایە، کورد دەرگیری کێشەی گەورە بووەتەوە لەلایەن حکوومەتی ناوبراوەوە کە خەریکە دەسمایەی دەستی دەدڕێنێت و زۆر بەربەستی گەورە لەبەردەم کوردن، پێویستی ئەوە دەهێننە پێشەوە لایەنی کوردیی لەم دوا دوایییەدا هەڵوێست وەربگرێت و راستەوخۆ بە یاری کشانەوە لەو حکوومەتە بدات.

(د.مەحمود عوسمان) بە ڕۆژنامەی (الزمان)ی وتووە (ئەگەر ئەو وتووێژانەی نوری مالیکی لەگەڵ نەچیرڤان بارزانی دا لەو بارەیەوە ئەنجامی دەدات شکست بهێنن، دوور نییە هاوپەیمانی کوردستان بکشێتەوە لە حکوومەتەکەی مالیکی و بەوەش ئەو حکوومەتە ڕێژەی دەستووریی خۆی لە دەست دەدات). لە بەردەوامیی ئەم کێشانە و دەنگدانەوەی لە میدیا جیهانییەکاندا، ڕۆژنامەی (لۆس ئەنجلێس تایمز) لە سەرەتای ئەم مانگەدا دەربارەی هەڵوێستی لایەنی کورد بڵاوی کردووەتەوە: (لەم چەند هەفتەیەی رابردوودا لەلایەن هاوپەیمانیی کوردستان و ئەنجوومەنی باڵای ئیسلامیی و هەندێک هێزی ترەوە هەڕەشە لە مالیکی کراوە کە متمانەی لێبسەنرێتەوە و لە بەرامبەریشدا باسی "عادل عەبدولمەهدی"یان کردووە حکوومەتێکی نوێ پێکبهێنێ). بڕیاری دروست وایە ئەگەر پرسی گرێبەستە نەوتییەکانی حکوومەتی هەرێم چارەسەری بۆ نەدۆزرایەوە و ماددەی سەدوچل لەم گێژاوەدا راگیرا و گەمە بە دۆزی دەرماڵەی هێزی پێشمەرگە کرا (لە ڕێژەی 17% بودجەی کوردستان پەسەند کراوە) کورد لە حکوومەتی نوری مالیکی بکشێتەوە و بە یەکجار عسیانێکی مەدەنی ئەنجام بدات و بە دیوێکی تریشدا قورسایی و کارایی خۆی وەک هێزێکی خاوەن توانا بسەلمێنێت. ئەمڕۆ کورد ئەو یاخیبوونە نیشان نەدا، سبەینێ بە تەبزیی دەیخەنە دەرەوەی گەمەی سیاسیی لە عێراقی داهاتوودا.

چاپتەری سێهەم

ئایا دۆزی کورد هاتۆتەوە سەرەتای ڕێگا؟

دەربارەی گرژییەکانی ئەم دواییەی نێوان کورد و عەرەبی عێراقی

لە ماوەی ئەم چەند مانگەی دواییدا ڕەوشی سیاسیی عێراق بەرەو قۆناغێکی نوێ هەنگاوی ناوە، لەنێو هەگبەی ئەم قۆناغە نوێیەدا کۆمەڵێک هاوکێشەی سیاسیی نوێش هەن، یەکێک لەوانە گوشاری لایەنەکانی عەرەبی عێراق و کابینەکەی (نوری مالیکی)یە بۆ سەر کورد و ئەزموونی خۆبەڕێوەبەری کوردستان، ئەم گوشارە هەمەلایەن و فرە ئاڕاستەیە بە ئەندازەیەکە دەخوازێت هەموو دەستکەوتەکانی کورد وردوخاش بکات و بارودۆخی سیاسیی بۆ فۆرمێک دابڕێژێتەوە کورد بباتەوە سەرەتای ڕێگا، واتە دیسان پاشەکشە بە هەموو پێشکەوتنانە بکات لە بارودۆخی کورددا ڕوویانداوە!.

هەندێک لەلایەنە عەرەبییەکانی عێراق جەخت لەوە دەکەنەوە ئەوەی کوردی گەیاندە ترۆپکی دەسەڵات لە عێراقی دوای سەددام حسەیندا پەیوەندیی هەیە بە ناجێگیریی ئاسایش و ڕەوشی نالەباری ئەو کاتی عێراقەوە نەک هۆکارێکی تر، بۆیە ئێستا وەختێک دەوڵەتی عێراق

بەهێز دەبێتەوە و لە هەمووی گرنگتریش خەریکە بەسەر گروپە چەکدار و تیرۆرستییەکاندا زاڵ دەبێت، دەبێت هاوکێشەکە بە جۆرێکی دیکە هاوسەنگ بکرێتەوە، بە ئەم کارەش لایەنە شۆڤێنییەکانی ناو عێراق بە هاوکاریی دەوڵەتانی هەرێمیی و چاوپۆشیی ئەمەریکییەکان دەیانەوێ کورد بخەنە ئەودیوی گەمەکە و هاوکێشەیەکی نوێ بهێننە ئاراوە کورد لاوازترین ئەدا و رۆڵی هەبێت لەنێویدا. ئەم چەند مانگە نوری مالیکی، باڵاترین ئەرگان و دەسەڵاتی سیاسیی عێراقی بە ئەو مەبەستە تەرخان کردووە، تا لایەنی کوردیی لاواز و پەراوێز بخات، ئەمەش لە رێگەی ئەو کەسپ و تەگەرانەی بەردەوام دەیانخاتە بەردەم ویستەکانی کورد تاکوو دەگات بە ئەنجامدانی چەندین رێککەوتنی ژێر بە ژێر لەگەڵ دەوڵەتانی ناوچەیی لە دژی دۆزی هەڵکشاوی کورد.

ماددەی 24 سەرەتای دەرکەوتنی کودەتایەکی سیاسیی دژی کورد

لەرۆژی بیست و دووی تەمووزی رابردوو، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بە سەرۆکایەتی (مەحمود مەشهەدانی) سەرۆکی ئەنجوومەنەکە، دوای بایکۆتکردنی فراکسیۆنی کوردیی، بڕیاری 24ی پەسەند کرد، ئەم بڕیارە وێڕای ئەوەی ناوەڕۆکەکەی دژی خواستە سیاسییەکانی کوردە لە عێراقدا، لە هەمان کاتدا بە جۆرێک لە جۆرەکان وەک جێگرەوە و ئەڵتەرناتیفی ماددەی140 دەستووری عێراقی خۆی دەرخست، سەیرتر لە هەموو ئەوانە لەماوەیەکی ئێجگار کەمدا و بە شێوەیەکی جادوویی هاوپەیمانە ستراتیژیک و سیاسییەکانی لایەنی کوردیی، چوونە ریزی نەیارانی سیاسیی مافەکانی کورد و بوونە داینەمەی دەرچوواندن و سەرپێکەوتنی ئەو بڕیارە کە سەد دەر سەد بە دژایەتیکردنی کورد و دابڕینی شاری کەرکوک لە کوردستان فۆرمەڵە و پێشنیار کراوە. بەشێک لە چاودێرانی سیاسیی پێیانوایە هاتنی ئەردۆگان بۆ عێراق و کۆبوونەوەی لەگەڵ نوری مالیکی سەرۆک وەزیرانی عێراقدا بووە هۆی ئەوەی لە ماوەیەکی کەمی دوای سەردانەکەی ئەردۆگان، ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق ئەو بڕیار و هەڵوێستە وەربگرێت، هەروەک پرۆفیسۆر (یوست هیلتەرمان) دەڵێت "گەڕانەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان هێڵی سووری بۆ تورکیا. لەبەرئەوە تورکیا بەرهەڵستیی دەکات ئەگەر بەشێوەیەکی راستەوخۆش نەبێت ئەوا لە رێی دەستەکانییەوە لە عێراقدا ئەو هەڵوێستەی پیادە دەکات”.

بەپێی زۆربەی لێکدانەوەکان بۆ ئەوە دەچن رۆڵی تورکیا لە گەڵاڵەکردنی ماددەی 24دا گرنگترین و کاریگەرترین رۆڵە، بەبێ ئەوەی هاشا لەوە بکرێت هەستی شۆڤێنێتی بەشێکی زۆر لە سەرکردە و کاربەدەستەکانی عەرەبی عێراقی هەمان رۆڵیان گێڕاوە. بەڵام هەر

لە پابەند بەم کێشەوە، هەندێک لە چاودێران لە شرۆڤەکردنی ئەو واقیعەی هاتەتە پێشەوە، وایدەبینن سەرقاڵیی سەرکردایەتی سیاسیی کورد بە هەندێک کێشە وبابەتی ترەوە لە چەشنی قانوونی نەوت و سەرچاوە سروشتییەکان و کێشەی ئاڵا بوونە فاکتەری لە بیرکردنی دۆزێکی هەرە گرنگی وەک جێبەجێکردنی ماددەی 140 دەستووری عێراقی پەیوەست بە ناوچەکانی کێشە لەسەربوو، بەڵام رای پێچەوانە و بەرامبەر پێیوایە هەر لە سەرەتاوە نیاز و نیەتی لایەنەکانی عەرەبی عێراقی دیاربووە دەربارەی ناوەڕۆکی ئەو ماددەیە، بۆیە پێویست بوو لایەنی کوردیی چاوەڕوانی دەستی عەرەبی نەکردبا و دەبوو لە رێگەی هەنگاوی عەمەلی و بە پاڵپشتیی جەماوەری گەل بڕیارێکی یەکلایەنەی دەربارەی چارەنووسی کەرکوک بدایە، چون عەرەبەکانی عێراق لە رێگەی یاریکردن بە کات و خۆدزینەوە لە پراکتیزەی ماددەی 140 هەڵوێستیان هەمیشە روون و ئاشکرا بووە.
جگە لەوانەش بێدەنگیی و تەماشاکردنی خودی ئەمەریکا و خۆدزینەوەیان لە چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە و بەجێهێشتنی بە رای خودی عێراقییەکان بە شێوەیەک لە شێوەکان جێگەی گومان و تێڕامانە و رەنگە ئەوە بسەلمێنێت پلان و کودەتایەکی هەمەلایەنەی سیاسیی هەیە لە دژی کورد کە زیاد لە لایەنێک و دەوڵەتێک رۆڵی تێدا دەگێڕن هەر لە تورکیا و دەوڵەتە عەرەبییە سوونەکانەوە تا دەگات بە ئەمەریکا و ئێران. ئەوەتا رۆژنامەی (ئەلزەمان)ی عێراقی پوختەی راپۆرتێکی بڵاوکردۆتەوە لە رێگەی زانیاریی هەندێک سەرچاوەی ئەمنیی ناو عێراقەوە: کۆماری ئیسلامی ئێران لە رێگەی لایەنە شیعەکانی ناو عێراقەوە لە خۆ ئامادەکردندایە بۆ قۆناغی دوای دەسەڵاتدارێتی تاڵەبانی و کارکردن بۆ لاوازکردنی پێگەی کورد لە عێراقدا تا ئەوانیش بە دەردی پێشووی سوونەکان بچن. بۆیە لە کورتترین دەربڕیندا ماددەی بیست و چوار و کودەتاکەی تەمووزی رابردوو جیا لەوەی هەڵوێستی شۆڤێنیانەی عەرەبی عێراقی دووپاتکردەوە، لە هەمان کاتدا پێی نیشانداین پیلانێکی نهێنیی ناوچەیی هەیە لە دژی کورد و ئەو پێشکەوتنانەی لە مافەکانی کورددا لەم چەند ساڵەی دواییدا روویانداوە.
تەنگژەی خانەقین و سەرقاڵکردنی کورد بە کێشەی لاوەکییەوە
هەر چەند رۆژێکی کەم دوای کودەتاکەی بیست و دووی تەمووزی رابردوو، سوپای نوێی عێراق بەشێوەیەکی بەعس ئاسا هەڵیانکوتایە سەر ناوچەکانی قەرەتەپە و خانەقین، ئەم لەشکرکێشییەی سوپای عێراق دیسان تەنگژەیەکی نوێی دروستکردووە لە نێوان کورد و حکوومەتی بەغدادا، بە تایبەت لە شارۆچکەی خانەقین ئەم تەنگژەیە چۆتە سەر لێواری تەقینەوە و رەنگبێ ئەم کێشە و بارگرژییە زۆر لەوە زیاتر

بخایەنەت و درێژە بکێشێت وەک ئەوەی لە سەرەتاوە بیری لێدەکرایەوە، چوونکە بە بڕوای زۆربەی سیاسەتمەدار و چاودێران ئەم تەنگژەیەش دەستەکی دەرەکیی دەیجوولێنێت. د.مەحمود عوسمان، ئەندامی لیستی هاوپەیمانی کوردستان لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بڕوای وایە “ئێران دەستەکی باڵای هەیە لە کێشەی ئەم دواییەی خانەقیندا”. بە ئەو مەبەستە شیعەی باڵادەستی عێراق بە بیانووی ئەوەی دەسەڵاتی سیاسیی و سەربازیی کورد تەنیا چوارچێوەی هێڵی شین “هێڵی دژە فڕینی پێشوو” دەگرێتەوە، دەیەوێت دەست بەسەر هەموو ئەو ناوچانە کوردییانەدا بگرێت کە سەبارەت بە ژیانی ئابووری و سیاسیی داهاتووی کوردستان بایەخدارن و دەکرێت پشتییان پێببەسترێت.

هەرچی لایەنی کوردییە هەڵوێستەکی وا روونی نییە ئەوە بسەلمێنێت ملنادات بەو داخوازییانەی نوری مالیکی و سوپای نوێی عێراق، چوونکە ئەوەی دەبیسترێت و لە زاری چەند سەرچاوەیەکی عێراقییەوە ئاشکرا کراوە ئەوەیە: لایەنی کوردیی رەزامەندیی خۆی نیشانداوە بە پاشەکشەپێکردنی هێزەکانی پێشمەرگە لە خانەقین، هەرچەندە بەشەکی بەرچاو لە سەرکردە سەربازیی و ئیداریی و سیاسییەکانی کوردستان ئەوە رەتدەکەنەوە بڕیاری پاشەکشەی هێزی پێشمەرگەیان دابێت و سەرۆکی هەرێمیش ئەوەی راگەیاند: ئەگەر کورد بە هێڵی شین رازی بووایە ئەوە سەدام حسێن زۆر مەمنوونی کورد دەبوو، ئیدی چۆن تازە کورد بەوە قایل دەبێت؟. بەڵام لە باری واقعییەوە هێشتا تەنگژەکە درێژەی هەیە و لایەنی کوردییش بەردەوام گلەیان بەسەر گووتار و هەڵوێستیدا دێت و نەگەیشتۆتە رایەکی کۆنکرێت و جێگیر. بەڵام لە بەرامبەردا شیعەکان وەک بزوێنەری حکوومەتی نوێی عێراقی سوورن لەسەر ئەوەی دەبێت هێزی پێشمەرگە خانەقین چۆڵ بکات!.
ئەم بۆچوونە لە لێدوانی زۆربەی بەرپرسانی سیاسیی و سەربازیی عەرەبیی عێراقیدا جەختی لێکراوەتەوە، بە نموونە (جەلالەدین ئەلسەغیر) ئەندامی لیستی ئیئتلافی یەکگرتووی شیعە لە پەرلەمانی عێراق، بە ئاژانسی هەواڵی نیوزماتیک رایدەگەیەنێت “هێزە ئەمنییەکانی عێراق لە بنەڕەتدا نەچوونەتە ناو خانەقینەوە تاکوو لێی پاشەکشە بکەن، ئەستەمە هێزە حکومییەکانی عێراق مامەڵە لەگەڵ هێزی پێشمەرگەدا بکەن، چوونکە لە بنەڕەتدا بوونی ئەو هێزانە سروشتیی نییە و خانەقین بەشێک نییە لە سنووری هەرێمی کوردستانی عێراق”. بەڵام من وەک خۆم لەو باوەڕەدام دروستکردنی تەنگژەی خانەقین و گەورەکردنی ئەم دۆزە جیا لەوەی بچووککردنەوە و بەرتەسککردنەوەی دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستان و لایەنی

کوردییە، لە هەمان کاتدا سەرقاڵکردنی کوردە بە کێشەکەیەوە بە لە بیربردنەوەی کێشەیەکی گەورەتر و گرنگتر کە ئەویش پرسی ماددەی 140 و ماددەی جێگرەوەکەیەتی "24". بەهەر شێوەیەکیش بێت تەنگژەی خانەقین چیتر نییە جگە لە هەوڵێکی تر بۆ بردنەوەی دۆزی کورد بۆ سەرەتای رێگا.

حکوومەتی عێراق بەرەو کام ئاقار دەڕوات؟

هەموو چاوەڕێی ئەوە بووین لە دوای کەوتنی بتەکەی سەدام حسێن لە ساحەی فیردەوسی بەغداد و رووخانی بەعسەوە ئیدی دیموکراسیی رووبکاتە عێراق، هەموو عێراقییەکان خوازیاربوون کۆتایی بە عەهدی دیکتاتۆریی و دەوڵەتی ناوەندیی و تاکڕەویی بێت، کەچی هەر لەگەڵ جێگیربوونی باری ئاسایش لە عێراقی دوای سەدام و سەرپێکەوتنی حکوومەتی بەغدا خەریکە دەسەڵاتدارانی نوێی ئەم وڵاتە رێی هەمان خەرەندی بەعس دەگرنەوە بەر و بە هەمان جۆر سەرقاڵی وێنەکێشانی عێراقێکی نوێی مەرکەزیی و تاک سەرکردە و تاک بڕیارن، ئەم هەنگاوەش لە زەوتکردنی مافەکانی کوردەوە رێچکەی بەستووە. هەر ئەم هۆکارەشە کوردەکان لە سیاسەتی چەک کڕینی حکوومەتی عێراقی دەترسێنێ و وا دەکات کورد داوا بکات ئەو چەک کڕین و بەهێزکردنەی سوپا لە ئاستێکی دیاریکراو و سنوورداردا بێت. ئەوەتا لە دانیشتنی رۆژی 8-9-2008دا (عەدنان موفتی) سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان رایگەیاند "داوا لە ئەمەریکا و وڵاتە زلهێزەکانی دنیا دەکەین بە تایبەت ئەمەریکا کە ئێستا خەریکی مۆرکردنی رێککەوتنەکە لەگەڵ عێراق، بەمەبەستی فرۆشتنی چەکی جەنگیی بە عێراق، بە مەرج بیفرۆشن پێی بە ئەوەی نەبێتە هۆی هەڕەشە و عێراق نەتوانێت هەڕەشە لە کورد بکات بەهۆی ئەو فڕۆکە جەنگییانەوە".

ئەم لێدوانەی سەرۆکی پەرلەمانی کوردیی دەرخەری راستییەکەی تاڵە سەبارەت بە عێراق و ئەوە دەسەلمێنێت تا دێت ئەو وڵاتە دەرگاکانی دیموکراسیی لەسەر خۆی دادەخات و لە دەسەڵاتێکی تۆتالیتاریی مەزهەبی نزیک دەکەوێتەوە. هەروەک (دانیاڵ پایپس)ی رۆژنامەنووس تێبینی کردبوو بەوەی دەڵێ "من گەشبین نیم بەوەی عێراق بەرەو دیموکراسییەت هەنگاوی هەڵگرتبێت، بە تەواویی پێشبینی ئەوە دەکەم عێراق بەرەو تاکڕەویی بگەڕێتەوە". بەڵام ئایا لەعێراقێکی تاکڕەو و دیکتاتۆریی کە بە رۆژی رووناک کودەتا دژی مافی کورد بەرپا دەکات دۆزی کورد رووی لەکوێیە و دەگاتە کوێ؟ بە داخەوە دەبێت ئەو راستییە تاڵە بدرکێنین بەو هەنگاوانەی ئێستا حکوومەتی بەغدا دەینێت، دۆزی کورد پاشەکشە دەکاتەوە بۆ سەرەتای رێگا.

چاپتەری چوارەم

مالیکی دەیەوێت مێژوو دووبارە بکاتەوە

دەربارەی هەوڵەکانی مالیکی بۆ سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی عێراقێکی ناوەندیی

لە ماوەی ئەم یەک دوو ساڵەی دواییدا لە نزیکەوە ئاشنابووین بە چەند هەوڵێکی "نوری مالیکی" سەرۆک وەزیرانی عێراق، کە بۆنی ئەوەیان لێدەهات، دەیەوێت جارێکی تر عێراق بەرێتەوە بۆ دۆخی دەسەڵاتێکی ناوەندیی تاکلایەن و تاک بڕیار. کورد زۆرترین زیانی ئەم سیاسەتانەی "مالیکی" بەرکەوتووە و هەموو هەنگاوێکی حکوومەتی عێراقی رووەو ناوەندێتی، هەنگاوێکیش پاشەکشەی کردووە بە دەستکەوتەکانی کورد لە باشووری وڵاتەکەیدا. لە ماوەی سەرۆکایەتی "مالیکی"دا ئەم یارییە سیاسییە چەندین جار دووبارە بۆتەوە، هەر لە کۆسپ و تەگەرە دروستکردن بۆ ماددەی سەدوچل تا دەگاتە هەوڵی لەبەین لە بەشە داهاتی کوردستان لە بوودجەی عێراق. هەر لە لەمپەردانان بۆ گرێبەستە پێترۆڵییەکانی هەرێم تاکوو دەگات بە ئابڵوقەدان و هەوڵی داگیرکردنەوەی چەند ناوچەیەکی تازە ئازادکراوی کوردستان "شاری خانەقین و قەرەتەپە بۆ نموونە". هەر لە دروستکردنی ئەنجوومەنەکانی ئیسنادەوە کە تازەترینیانە تاکوو دەگات بە هەوڵدان بۆ دەستکارییکردن و هەموارکردنەوەی دەستووری هەمیشەیی عێراق بە تایبەت بۆ لەقرتاندن لە دەستکەوت و پێشڕەوییەکانی کورد لە چوارچێوەی عێراقدا.

بێگومان لە سەرەتای پرۆسەی رووخاندنی رژێمی بەعسەوە، لەبەر فاکتەری بەهێزیی کورد و پەرش و بڵاویی هێزە عەرەبییەکان و گیرۆدەبوونی هێزەکانی هاوپەیمانان و حکوومەتی عێراق بە رووبەڕووبوونەوەی تیرۆر و مانۆڕی خۆتەقاندنەوە، کورد توانی بەشێکی گرنگ و بەرچاو لە خواستە سیاسییەکانی لە رێگەی دەستوورەوە شەرعییەت پێبدات، توانی هەندێ دەستکەوت و پێشڕەویی سیاسیی بکات کە لە مێژووی کوردی ئەم پارچە داگیرکراوەدا رووداوێکی ناوازە و کەموێنە بووە و یەکەمین جاریش بووە کورد بتوانێت ئەو هەموو بەندە دەستوورییە بۆ زامنکردنی قەوارەکەی دەستەبەر بکات. بە داخەوە هێزە کوردییەکان لە قۆناغێکدا وەستان و نەیانتوانی زیاتر دۆزی کورد بەرنە پێشەوە، بەهۆی ئەوەی قورسایی خۆیان خستەسەر پێکهێنانەوەی پێکهاتە ناکۆکەکانی عەرەبیی عێراقی و بنیاتنانەوەی عێراق، بەبێ ئەوەی بیر لەوە بکرێتەوە هەموو بەهێزکردنەوەیەکی ناوەند لەسەر حیسابی لاوازکردنی هەرێم دەبێت.

کورد دەیتوانی لە ساتەوەختی خۆیدا و لەکاتی لاوازیی دەوڵەتی عێراق و لەرزۆکیی هێزە عەرەبییەکانی گۆڕەپانی سیاسەت لە عێراق "بە تایبەت شیعەکان"، مەرج و گرەنتی زیاتر دابنێت بۆ پاراستنی ئەزموونی باشوور، چوونکە لە مێژووی عێراقدا بۆ ئەزموون ئەوە سەلماوە حکوومەتەکانی عێراق لە ژێر باری ناچاریی و فشاردا دانیان بە هەندێک نیمچە مافی کورددا ناوە و هیچی تر!، بۆیە دەبوو سیاسەتمەدارانی کورد پێش هەر شتێک ئەو راستییە رەها و مێژووییەیان لەبەرچاو بگرتبایە. بەهەرحاڵ ئەوەی ئەمڕۆ لە شانەی رامیاریی عێراقدا بەرجەستە دەکرێت، هەوڵی جیددی هەندێک لایەنی عەرەبیی و خودی سەرۆک وەزیرانە بۆ گەڕانەوەی سیستمی سیاسیی عێراق رووەو سیستمێکی تۆتالیتار و تاکڕەهەند، هەروەها بۆ بچووککردنەوەی دەستکەوتەکانی کورد لە رێگەی پێداچوونەوە و چاوپێداخشاندنەوە بە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا. لەم نێوەندەدا نوری مالیکی بە وزە و قورساییەکی سیاسیی و تەنانەت سەربازیی زۆرە دەیەوێت ئەو خەونانە بکاتە واقیع، ئەو رێگەی لەیەک جودای گرتووەتە بەر بە هێنانەدی ئەو مەبەستە شۆڤێنیی و مەزهەبگەراییە.

عێراق رووەو سیستمێکی ناوەندیی و داخراو

نوری مالیکی ڤۆکەسی کردەتە سەر بنیاتنانەوەی عێراقێکی ناوەندیی. مێژوو سەلماندی ئاکام و سەرئەنجامی زۆربەی دەوڵەتە ناوەندییەکان لە کۆمەڵگە فرە نەتەوە و کولتوورەکاندا جگە لە ستەمکاریی هیچی تر نەبووە، لە واقیعی عێراقیشدا گەلانی ئەم وڵاتە بە خوێن و ئەزموون تاقیکردنەوەیان لەسەر ئەم سیستمە هەیە، کە نەک هەر ناتوانێت کۆمەڵگەیەکی رەفاه و سەقامگیر بەرهەم بهێنێت، بەپێچەوانەوە مێژوویەکی خوێناویی و پڕ کارەساتی مرۆیی خولقاندووە. "مالیکی" بەچاو نووقاندن و خۆلادان لە ئەزموون و چارەنووسی تراژیدیی رژێمی تاکڕەهەند و ناوەندیی لە عێراقدا، دیسان هەمان خولیای سەدام لە کەللەی داوە و دەیەوێت ئەو دەوڵەتە ناوەندییە زیندوو بکاتەوە. هەڵبەتە مالیکی نوێنەرایەتیی زۆرینەیەکی شیعە مەزهەب دەکات،ـــ بەدەر لە ئارەزووە کەسییەکانی خۆی، ئەکتەرێکە ئەدای جیهانبینییەکی مەزهەبگەرایی دەکات و خواستی بە ئێرانکردنی عێراقی کردەتە رۆژەڤی سیاسیی، یان بە واتایەکی تر نوێنەرایەتی ئەو مەیلە دەکات دەیەوێ عێراق لە دەستی ئەمەریکا بسەنێتەوە و رادەستی کۆماری ئیسلامی ئێرانی بکات.

بە بڕوای "دەڤید فلیپیس"ی توێژەری رامیاریی لە زانستگای کۆلۆمبیا "کێشەی عێراق هەمیشە زۆریی ئەو دەسەڵاتانە بووە بەغداد هەیبووە، تەنیا رێگەش بۆ مانەوەی عێراق بە یەکپارچەیی لە رێگەی

کەمبوونەوەی دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندیی بەغدادەوەیە، جا هەر بۆیە نابێت مالیکی هەمان ئەو هەڵەیەی پێشوو دووبارە بکاتەوە". لە باری واقیعیشەوە کێشەی عێراق تاکو ئێستا بەش بەشکردنی دەسەڵاتەکان نەبووە بەسەر ناوەند و هەرێمەکاندا، هێندەی زادەی ئەو دەسەڵاتە زۆر و زەبەندانە بووە حکوومەتی ناوەندیی هەیبووە، کەوابوو ئەوەی لە عێراقدا کێشەی قووڵە و برینی ساڕێژنەکراوی بۆ دوای خۆیدا هێناوە، تەسککردنەوەی پانتایی دەسەڵاتەکان بووە، نەک ئەوەی ئەمڕۆ بەشێک لە هێزە عێراقییەکان لە نەبوونی دەسەڵاتێکی بەهێزی ناوەندیدا دەیبیننەوە. لایەنی کوردیی هەمیشە ترسی هەبووە و هەیە لە بەهێزبوونەوەی ناوەند چوونکە دەنیایە ئەم بەهێزکردنەوەی ناوەند لە یەکێک لە ڕەهەندەکانیدا بریتییە لە لاوازکردنی هەرێمەکان، یان با بڵێین لەسەر حیسابی لاوازکردنی هەرێمی کوردستانە.
هەروەک "ئێدوارد گیبسن" ڕوونیدەکاتەوە "نیگەرانییەکە لە بوونی حکوومەتێکی مەرکەزیی بەهێزدا نییە، لەبەرئەوەی زۆرجار لە فیدرالیزمیشدا حکوومەتێکی مەرکەزیی بەهێز هەیە، بەڵام نیگەرانییەکە لەوەدایە کە حکوومەتی مەرکەزیی هەوڵی پێشێلکردنی بنەماکانی فیدراڵیزم و سەرکوتکردنی ئۆتۆنۆمی هەرێمەکان بدات". دروست نیگەرانیی کورد لەو سۆنگەیەوە دەستپێدەکات "گیبسن" بۆی چووە، چوونکە زۆربەی کاربەدەستانی عێراقی و لایەنگرانی عێراقێکی ناوەندیی لەم بارودۆخە دیفاکتۆیەی کورد ڕازی نین و هەندێکیان پێیانوایە کورد بووەتە هۆکاری لاوازکردنی دەسەڵاتی بەغداد، هەر ئەم تێگەیشتنەشە وەها لە سەرکردە کوردەکان دەکات بە تووندی بەرپەرچی عێراقێکی ناوەندیی بدەنەوە و بە مەترسیی لەسەر کورد لە قەڵەمی بدەن.

"د.بەرهەم ساڵح"ی سیاسەتمەداری پڕعێراقی کورد، نیگەرانییەکانی کورد بەم شێوەیە دەردەبڕێت "یەکێتی عێراق بە توندوتیژیی و خەسپاندن و کەمکردنەوەی دەسەڵاتەکان بە دەستی یەک ناوەند و یەک دەستە یاخۆ یەک هێز نابێت، سەددام حسێن بەرجەستەی هەرە گەورەی ئەو دۆخەیە". ئەم ڕایەی "ساڵح" تا ڕاددەیەک پوختەکراوی بیروڕای گشتیی و فەرمیی کوردیشە لەمڕۆ هەوڵەکانی مالیکی لە پێناو بەهێزکردنەوەی ناوەند. "د.سەعدی بەرزنجی" ئەندامی کوردی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق ڕایەکی نزیکی لە بۆچوونەکەی "ساڵح" هەیە و پێیوایە "دەسەڵاتی ڕژێمی بەعس و سەددام لە ناوەند بەهێز بوو، بەڵام ئایا حکوومەتەکەی بەهێز بوو؟ بێگومان نەخێر. چوونکە هێزی دەوڵەت لە خزمەتکردنی خەڵک و پاراستنی مافەکانی هاووڵاتیاندایە".

پرسیاری سەرەکی و جەوهەریی هەرە گرنگ لەمەڕەدا خۆی لەوەدا دەبینێتەوە: ئایا کورد بۆ چ رێگە و میکانیزمێک رووبەڕووی ئەو سیاسەتە نوێیەی نوری مالیکی و کاربەدەستانی عێراقی دەبێتەوە؟. هەتا ئێستا دیار نییە کورد چۆن هەڵوێست وەردەگرێت، تەنیا ئەوە دیارە سەرکردە کوردەکان ناڕەزایەتی خۆیانیان لەمەڕ ئەو سیاسەتەی مالیکی نیشانداوە، بە پووچەڵکردنەوە و شکست پێهێنانی هێشتا هیچ رووناکییەک لە ئاسۆدا نابینین. بە تایبەت لەو دۆخەدا کە هەندێک لە کارناسان و شارەزایان لەو بڕوایەدان سیاسەتی نوێی "باراک ئۆباما" دەبێتە یارمەتیدەری بیرۆکەی بەهێزکردنەوەی عێراقێکی ناوەندیی. لەو رووەوە رۆژنامەی "ستارس ئاند سترایپ" لە راپۆرتێکدا بە وردیی تیشک دەخاتە سەر ئەوەی "جێبەجێکردنی پلان و بەرنامەکەی ئۆباما لە عێراق رێگا بۆ دروستبوونەوەی دیکتاتۆرییەتێک خۆشدەکات هاو وێنەی دیکتاتۆرییەتی سەدام حسێن دەبێت کە بۆ ماوەی سی ساڵێک پیادەی کرد". بە کورتی هەڵمەتێکی بەهێز بۆ پشتیوانیی هێزەکانی دەرەوە و بارودۆخی نوێی جیهان و ناوچەکە و عێراق، بۆ بەهێزکردنەوەی عێراقێکی ناوەندیی لە ئارادایە، پریشکی یەکەمی ئاگری ئەم عێراقە ناوەندییە، کورد دەسووتێنێت! کورد چۆن خۆی ئامادە کردووە و ئامادە دەکات؟ جارێ هیچ دیار نییە!.

پێداچوونەوە بە دەستووری هەمیشەییدا

مالیکی و کاستەکەی ئەوە رادەگەیەنن کاتی ئەوە هاتۆتە پێشەوە، گۆڕانکاریی لە دەستووری هەمیشەییی عێراقدا ئەنجام بدرێت، گۆڕانکارییەک بتوانێت زۆر ناوەڕۆک و بەند و ماددەی لە یەک جیا بگۆڕێت و بەپێی هاوسەنگیی و دۆخی نوێی سیاسیی وڵاتەکە بنووسرێنەوە. "نوری مالیکی" سەرۆک وەزیرانی عێراق لە لێدوانێکدا رایگەیاند "دەستوور لە کەشوهەوایەکی ئازار و ترسدا نووسراوەتەوە و روانینی تەسکدایە بۆ ئایندە، ئەمەش زۆر ئاساییە. لەبەرئەوە پێویستیمان بە پێداچوونەوەی دەستوور هەیە". ئەم لێدوانەی سەرۆکوەزیران لێکدانەوەی جیا جیا هەڵدەگرێت، یەکێک لەو شرۆڤانە ئەوە ئاشکرا دەکات، ئەوان "هێزە عێراقییەکان" لە ژێر بارێکی ناهەمواری ئەمنیی و لەسایەی نائارامیی ئەوکاتی عێراقەوە رازیبوون دەستوور بەو فۆرمە بنووسرێتەوە و گەڵاڵە بکرێت، ئەگینا هیچ کات ئامادەنەبوون دەستوورێکی لەو رەنگە، بە عێراق و سیستمی بەڕێوەبردنی ئەو وڵاتە قبوڵ بکەن. نووسەر و توێژەری سیاسیی کورد "فەرید ئەسەسەرد" لە لێکدانەوە و شرۆڤەی ئەو لێدوانەی "مالیکی"دا دەگاتە بڕوای ئەوەی "مالیکی" مەبەستی راستەقینەی لە پێداچوونەوە

بە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا کەمکرنەوەی دەسەڵاتی هەرێمەکان و پتەوکردنی ناوەندە لە ڕێگەی ماددەیەک یان چەند ماددەیەکی دەستوورییەوە.

“ئەسەرد” لەو رووەوە دەنووسێت “قسەکانی مالیکی شتێکی وایان لێهەڵدەکەنرێت ئەوەی لە عێراقدا هەیە فیدرالیزم نییە، گوایە لە سەنگەی ئەمەوە رەوشەکە پێویست بەوە دەکات بە دەستووردا بچینەوە و دەسەڵاتی هەرێمەکان کەم بکەینەوە و دەسەڵاتی ناوەند زیاد بکەین!”. ئەم هەوڵە نوێیەی سەرۆک وەزیران ئەڵقەیەکی ترە لەو زنجیرە هەوڵەی دەیدات بە مەبەستی کەمکردنەوەی سەلاحیات و سنووری دەستووریی دەسەڵاتی هەرێمی کوردستان، بۆ سەرخستنی ئەجینداکەی بیری لە دەستبردن بۆ هەموارکردن یان چاوپێداخشاندنەوەی دەستوور کردۆتەوە، چوونکە ئەوکات دەتوانێت بە فۆرمێکی قانوونی و دەستووریی دەسەڵاتی هەرێمەکان کەم بکاتەوە، بەو پێیەی جیا لە هەرێمی کوردستان پێشبینی ئەوە دەکرێت هەرێمی تر لە عێراقدا دروستبن، ئێستا هەوڵێکی کارا و جیددی لە ئارادایە بۆ پێکهێنان و بە فەرمی ناسینی هەرێمی بەسرە، کە ئەم هەوڵەی بەسراییەکان لەلایەن کوردەوە پشتیوانی دەکرێت.

مالیکی ترسی ئەوەی لەنیشتووە پەیدابوون و هاتنەئارای چەند هەرێمێکی فیدراڵی لە چوارچێوەی عێراقدا دەبێتە سەرەتای دابەشبوونی وڵاتەکە، بۆیە دەیەوێت لغاوێکی دەستووریی بخاتە دەست و قاچی هەر هەرێمێک لە چوارچێوەی عێراقدا هەبێت یان دەشێ لە ئایندەدا ببێت. لایەنی کوردیی دیسان بە تووندیی رەخنەی لەم هەڵوێست و هەنگاو و دەستپێشخەرییەی سەرۆک وەزیران گرتووە، لە زاری سەرۆکی بەرزترین ناوەندی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستانەوە رەخنە و ناڕەزایەتی هەیە لەمەڕ ئەو کردەیە. لەو بارەوە “مەسعود بارزانی” سەرۆکی هەرێمی کوردستان راشکاوانە بە کەناڵی “الحرە”ی راگەیاند “بەڕێز مالیکی نابێت پێیوابێت ئەوەی بە دەستمان هێناوە سەڵپێندراون، چوونکە ئەوەی ئێمە مومارەسەی دەکەین لە رێگەی شەرعییەوەن. بۆیە دەڵێم هەر پاشگەزبوونەوەیەک لە دەستوور بە واتای گەڕاندنەوەی دیکتاتۆرییەتە”.

لەگەڵ ئەوەشدا سەرۆکی هەرێم رروونی نەکردەوە ئەگەر لایەنی عەرەبیی سوور بوو لەسەر خواستی پێداچوونەوە بە دەستووردا، هەڵوێستی کورد چۆن و چی دەبێت، ئەو تەنیا رەخنەی لەو هەڵوێستە گرت و بیروڕای کوردی درکاند. بەڵام “فریاد رەواندزی” ئەندامی کوردی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق بەرچەکرداری کورد روون دەکاتەوە و دەڵێت “کورد ئەو ڤیتۆیە بەکاردەهێنێت لە دەستووردا چەسپاوە، ئەویش ئەوەیە،

ئەگەر دوو لەسەر سێی، سێ پارێزگا ئەو هەموارکردنەیان رەتکردەوە، ئەوە بڕیارەکە پووچەڵ دەبێتەوە". ئەوەی گرنگە لێرەدا پەنجەی بۆ راکێشین ئەوەیە، دیسان عەرەبە عێراقییەکان هەمان ئەزموونی پێشان دووبارە دەکەنەوە و تەنانەت لەو دەستوورەش پەشیمان دەبنەوە خۆیان لایەنێکی سەرەکیی و کارا بوون لە نووسینەوەیدا و عێراقییەکان بە زۆرینەی دەنگ پەسەندیان کردووە، ئەوەتا مالیکی سەرەتای هەوڵێک دەخاتە گەڕ بۆ زەوتکردنی هەندێک لە مافەکانی کورد، ئەگەر سەرکەوتنیش بەدەستنەهێنێت، هیچ لەو راستییە ناگۆڕێت عەرەبەکان لە هەر هەلێکدا و لەگەڵ گۆڕانی تای تەرازووی هێزدا، چاو دەخشێننەوە بە هەموو ئەو بڕیارانەی پێشوویاندا، هەر لە دەستوورەوە تاکوو دەگات بە پێدانی ناسنامەیەکی فەرمیی بە قەوارەی دیفاکتۆی ئەمڕۆی باشووری کوردستان.

ئەنجوومەنەکانی ئیسناد

چەند مانگێکە سەرۆکی حکوومەتی عێراق، لە پەیوەندییکردندایە بە هەندێ سەرۆک خێڵ و شێخی هۆزەکان و هەندێ کۆنە جاش و دەمسپی کوردەوە، بە مەبەستی دروستکردنی ئەنجوومەنەکانی ئیسناد وەک هێزێکی تری یارمەتیدەری حکوومەت بۆ سەقامگیرکردنی زیاتری بارودۆخی ئاسایش. بەڵام لایەنی کوردیی پێیوایە ئیسناد جۆرێکی ترە لە جاشایەتی و لەسەر زاری سەرۆکی هەرێمەوە جەخت لەوە کرایەوە ئەوانەی دەچنە ریزی ئیسنادەوە خیانەتکارن و وەک جاش مامەڵەیان لە تەکدا دەکرێت. زۆریش لە شارەزایان و چاودێران وایدەبینن ئیسناد بۆ ئەو مەبەستە دروست نەکراوە نوری مالیکی و کاستەکەی لە رێی کەناڵەکانی راگەیاندنەوە ئاشکرای دەکەن و رایدەگەیەنن، بەڵکو زیاتر راکێشانی ئەو ئەنجوومەنانەیە بۆ لای لایەنێکی سیاسییدا نەک بۆ لای حکوومەتدا. کورد بە هەموو شێوەیەک دژایەتی ئیسناد دەکات و حکوومەتی هەرێمیش بە تووندی مامەڵە لەگەڵ ئەو کەسانەدا دەکات پەیوەستبوون و دەبن بەو ئەنجوومەنانەوە.

“د.کەمال کەرکوکی” جێگری سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان لە لێدوانێکیدا بە تووندیی هێرش دەکاتە سەر ئیسناد و دەڵێت “فەوجی ئیسناد هەروەک ئەو فەوجە جاشانەیە لە کاتی خۆیدا لە کارەساتی ئەنفالدا دەستیان بە خوێنی نەتەوەکەمان سوور بوو”. لای خۆشییەوە سەرۆکی هەرێم، وێڕای رەخنەگرتن و ئاشکراکردنی دژایەتی کورد لە بەرامبەر ئیسناد، جەخت لەوە دەکاتەوە ئیسناد هیچ خزمەتێک بە بارودۆخی سیاسیی عێراق ناکات و زیاتر بۆ فیڕۆدانی پارە و سامانی عێراق و ئیستغلالکردنی دەسەڵاتە بۆ هەڵبژاردن، هەروەک سەرۆکی هەرێم وتی “لە کەرکوک و موسڵ بە ناوەی پەشێویی و فیتنە

دروستکراون". لە ئەوەی هەندێک لە کۆنە بەعسی و کۆنە مستەشارەکانی کورد پەیوەندییان بەو ئەنجوومانەوە کردووە، بەڵام بەشێوەی گشتیی هێز و لایەنە سیاسییە کوردییەکان جەماوەری کورد ئاگادار دەکەنەوە لەوەی هەڵوەستی فەرمیی حکوومەتی هەرێم لەمەڕ ئیسناد، ئەوەیە ئەو ئەنجوومەنانە وەک فەوجی خەفیفەی پێشان چاولێدەکات و لە هیچ کەسیش نابوورێت بەو ئەنجوومانەوە پەیوەندی بگرێت.

ئەوەی ئاشکرایە مالیکی مەبەستی لە پێکهێنانی ئەم فەوجانە جیا لە پشتگیریکرن و پاڵپشتیی خۆی و پارتەکەی، بە تێکدانی ڕەوشی شاری کەرکوک و موسڵە، هەروەها ئەمەش دەبێتە فاکتەرێکی یارمەتیدەر بە کەمکردنەوەی دەسەڵاتەکانی هەرێمی کوردستان. بێجگە لە کوردیش هەندێک لەلایەن عەراقییەکانی تر نارازین بە دروستکردنی ئیسناد و پێیانوایە مالیکی لەسەر حیسابی دەوڵەت خزمەت بە خۆی و تەوژمە سیاسیی و مەزهەبییەکەی دەکات. لەو ڕووەوە "رافز ئەلعانی" لە بەرەی تەوافق رایگەیاند "بڕیاردان لە دروستکردنی ئیسناد کارێکی ناڕاستە و تەنیا مەبەست لێی سەرنجراکێشان و پەلکێشکردنی عەشائیرەکانە بە لای لایەنێکی دیاریکراودا و هیچ پەیوەندییەکی بە باری ئاسایشەوە نییە، تەنیا لایەنێکی سیاسیی بڕیار لەو ئەنجوومەنانە دەدات نەک حکوومەت". پوختەی قسە ئەوەیە ئیسناد پیلانگێڕییەکی تری مالیکی و کاستەکەیەتی لەناو حکوومەتی ئێستادا هەم بە هێنانەدی هەندێک مەهامی سیاسیی تایبەت بە خۆیان و هەم بە کەمکردنەوە لە هێزی هەرێمی کوردستان و نانەوەی پشێویی لە کەرکوک، کە ئەمەش بۆ کورد ئەو شارە گرنگیی و بایەخی خۆی هەیە و دەستبەرداربوون لێی کارێکی ئاسان نییە.

ئەنجامگیریی

لە پار ساڵەوە حکوومەتی نوری مالیکی چەندان کێشەی بۆ حکوومەتی هەرێمی کوردستان و پێگەی کورد دروستکردووە، کە "د.مەحمود عوسمان" ئەوانەی ڕابردوو بە پێنج کێشە ناو دەبات و ئیسنادیش بە شەشەمین کێشەی قووڵ هەژمار دەکات. بۆیە کورد دەبێت خۆی ئامادە بکات بۆ زیادبوون و زۆرتربوونی کێشەکان نەک چارەسەربوونی ئەوانەی ئێستا!!. ئەی کەواتە پێویستە کورد چی بکات لەم هەلومەرجە نوێیەدا؟. "د.مەحمود عوسمان" دەڵێت "ئەگەر کێشەکانمان چارەسەر نەکران ئەوسا پێویستە کورد بڕیاری یەکلاکەرەوەی خۆی بدات، چوونکە ناتوانین بەم شێوەیە لە حکوومەت هاوبەش و بەردەوام بین". بەڵام پرسیارێکی بەجێ قووت دەبێتەوە: ئایا دوای ئەم تەنگژانە و تەوابوونی کارەکانی ئەو پێنج لیژنەیەی بۆ چارەسەری کێشەکان دانراون و لە کۆتایی ئەرکەکەیاندان، کورد ناچار دەبێت هەڵوەستە

“یەکلاکەرەوە” وەربگرێت یان دیسان لەم یاری مار و پەیژەیە بەردەوام دەبێت؟.
وەک خۆم ئەوەندەی دەخەکەم خوێندبێتەوە و سەرنجی ئەزموونی کارکردنی سیاسیی کوردم دابێت بە تایبەت لەم چەند ساڵەی دواییدا، باوەڕم بەوە نییە بەیارەکی حاسم بدات کە هیچ نەبێت لایەنە عێراقییەکان بهێنێتە پیرمام یان دوکان تا ئەمجارە ئەوان بێنە کوردستان و هەوڵبدەن کوردەکان رازی بکەن. هەموو بە هیوای ئەو هەڵوەستەین. پێش ئەوەی کات درەنگ بێت پێویستە کورد ماڵی خۆی رێکبخات بە گووتارێکی یەکگرتووی روونەوە بەیاری کۆنکرێتی خۆی بدا، لانیکەم کورد دەتوانێت کێشی سیاسیی لە عێراق تێکبدات، لەمپەر دروست بکات لە بەردەم ویستی شیعەکانی عێراق کە دەیانەوێ کوردستان قووت بدەن و بیکەنەوە بە پارچەیەک لە عێراق وەک چۆن عێراقیان کردووە بە بەشێک لە ئێران.

چاپتەری پێنجەم

کاریگەرییە رامیاریی و ئابوورییەکانی هەناردەی نەوتی کوردستان

رۆژی یەکی حوزەیرانی 2009 لە رێورەسمێکی فەرمیدا و بە ئامادەبوونی مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان و جەلال تاڵەبانی سەرۆک کۆماری عێراق بۆ یەکەمجار لە مێژووی باشووری کوردستاندا بەشێوەیەکی فەرمی پرۆسەی هەناردەکردنی نەوتی کوردستان لە ژێر چاودێریی و سەرپەرشتیی حکوومەتی هەرێمی کوردستان راگەیەندرا و هەردوو سەرۆکی ئامادەبووش بە بەرچاوی زوومی کامێرای رۆژنامەنووسانی ناوخۆیی و دەرەکییەوە یەکەمین قفڵی ئەو هەناردەیەیان کردەوە. بەپێی زانیارییەکانیش ئەم پرۆسەیە لە کێڵگە نەوتییەکانی “تاوکێ” ناوچەی زاخۆ و تەقتەق دەستپێکردوە و ناردنە دەرەوەکەش لە رێی هێڵەکانی “نابوکۆ”ی تورکیی و بە سەرپەرشتیی کۆمپانیای DNO” نەرویژیی و ئەداکس پترۆلیەم و ژێنەراڵ ئینێرجی” ئەنجامدەدرێ و لە هەنگاوی سەرەتادا رۆژانە 100 هەزار بەرمیل نەوت هەناردە دەکرێ و وا بەیاریشە لە کۆتا مانگەکانی ئەمساڵدا ئەو بڕە بۆ 200-250 هەزار بەرمیل لە رۆژێکدا بەرز ببێتەوە، هەروەک پێشبینی دەکرێت لە ماوەی سێ چوار ساڵی داهاتوودا رۆژێکە بۆ دوو ملیۆن بەرمیل زیاتر ببێت.
ئەم رووداوە ناوازەیە جیا لەوەی بووە جێی سەرنجی چاودێران و ناوەندە سیاسیی و میدیاییەکانی دەرەوەی هەرێم، لە هەمان کاتدا بۆ پاشەڕۆژی ئابووری و رامیاریی باشووری کوردستان بایەخێکی بەرچاوی هەیە کە لەوانەیە ئەم پرۆسەیە کوردستان لە وەستگەی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردیی دابنێت، بەڵام پرسیاری جیددی لێرەیە: ئایا ئەم

داهاتەی نەوت کە لە کوردستانەوە ڕەوانەی دەرەوە دەکرێت بە پتەوکردنی ژێرخانی ئابووری کوردستان تەرخان دەکرێت یان تەخشان و پەخشان دەکرێت و گەندەڵی لووشی دەدات؟ ئایا ئەم سەروەتە زۆر و زەبەندەی بە هۆی فرۆشی نەوتی کوردستانەوە دەست حکوومەتی کوردستان دەکەوێت دەکرێت بە پڕۆژەی ستراتیژیی و دانانی بناغەیەک بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگەیەکی ڕەفاه و بینای خۆشگوزەرانیی یاخۆ پێچەوانەکەی؟. چوون هەتا ئێستا کێشەی عێراق کەمیی داهات یان پێڕانەگەیشتن نەبووە هێندەی ناشارەزایی و لێنەزانین بووە کە چۆن سوود لەو سامانە پڕ فەڕە و داهاتە وەربگیرێت. "مارتین ڤان برۆنسن"ی کوردناس و نووسەری کتێبی "ئاغا و شێخ و دەوڵەت" هەمان بۆچوونی هەیە و دەڵێت "عێراق پڕە لە سەرچاوەی نەوتیی و وزەی ژێر زەوی، بەڵام نەزانینی بەڕێوەبردنی ئەو سەرچاوانە لە ڕێگەی بەرهەمهێنانی زانستیی و مودێرن، سەربەخۆیی لە تاکی عێراق سەندۆتەوە، هەرێمی کوردستانیش وەک بەشێک لەو سیستمە تووشی هەمان کێشە هاتووە".

خێر و بێرێکی زۆر کە لەوانەیە چەند دەیەیەک بگرێتەوە ڕوو دەکاتە ئەم بەشەی کوردستان، بەڵام بە بڕوای من گرنگ خودی خێر و بێر و پارەی نەوت نییە، گرنگ سوود وەرگرتنە لەو داهاتەی بەهۆی نەوتەوە دەڕژێتە کوردستانەوە، چوونکە ڕاستییەک هەیە نابێت نادیدەی بگرین کە وڵاتانی جیهان بە تایبەت ئەمەریکا لە هەوڵی دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیڤی پەترۆڵدان، ڕەنگبێ دوو و سێ دەیەی تر نەوت بایەخی خۆی لەدەستبدات بەو هۆیەی کڕیارانی نەوت لە خۆرئاوا بەدیلێکی هەرزانتر و کاریگەرتریان دۆزیوەتەوە، بەیەکا هەر لە ئێستاوە هەندێک لە وڵاتانی وەک شانشینەکانی کەنداوی عەرەبیی دەرک بەم ڕاستییە دەکەن و دەیانەوێت خۆیان لە ژێر کاریگەریی ڕۆشنبیریی و ئابووری نەوت بهێننە دەرەوە، چوون ڕۆشنبیریی نەوت ڕۆشنبیریی بەرهەمهێنانی نەوەیەکی بەکاربەری ڕووتە، ئەو دەوڵەتانە خوازیارن لەم قۆناغە داهاتی نەوت بکەنە فاکتەری پێشخستنی وڵاتەکانیان وەک مەڵبەندی بازرگانیی و تەنانەت پیشەسازیش. بە حکوومەتی هەرێم و هەر دەسەڵاتێکی تر کە جڵەوی حکوومی لە بندەست بێت، دەبێت دووربینیی هەبێت، ئەو فاکتەی هەمان کاریگەریی خۆی هەیە لەسەر کوردستان و دەبێت قۆناغی فرۆشتنی نەوت زیرەکانە بقۆزرێتەوە، بە ئەو چاخەی چیدی پەترۆڵ سوود و بایەخێکی نەماوە کە وەک ماددەیەکی گرنگ لە بازاڕەکانی جیهاندا داوایەکی زۆری لەسەر بێت.

نەوت لە مێژووی کوردستاندا

مێژووی پەیدابوونی نەوت لە کوردستاندا لە هەزاران ساڵ تێپەڕیوە، نازانرێت ئاخۆ بۆ یەکەمجار کەنگێ بووە ئەم وزە پڕ بایەخە لە زەوی کوردستان هەڵقووڵاوە؟ بەڵام لە دوو سەدەی رابردووەوە ئەوە زانراوە نەوت لە خاکی باشووری کوردستاندا هەبووە، هەندێک لە سەرچاوە مێژووییەکان تیشک دەخەنە سەر ئەوەی عوسمانییەکان لە سەدەی حەڤدە بەولاوە سوودیان لە سامانی نەوت وەرگرتووە بەشێوەیەکی سنووردار کە تەنیا بۆ بەکارهێنانی یەکەکانی ئەرتەش بەکارهێنراوە و بەس. کەرکوک گرنگترین جێگە یان جوگرافیای کوردستانە خاوەنی زۆرترین ژمارەی چاڵە نەوت و زۆرترین یەدەگی نەوتیی بێت لە تەکەای کوردستان و عێراقیشدا. عوسمانییەکان ئەگەرچی چەندین سەدە کەرکوک وەک بەشێک لە ویلایەتی موسڵ لە بندەستیاندا بووە، کەچی نەیانتوانیوە سوود لە سامانی سروشتی شارەکە ببینن بە تایبەت سەروەتی نەوت، تەنانەت هەر پێیان بە بوونی نەوت لەو سەرزەمینە نەبردووە.

لە ساڵی “1883ز” لەسەر داوای سوڵتان عەبدولحەمید نێردەیەکی سەربازیی ئەڵمانیی بە سەرۆکایەتی “ڤۆن گۆڵتەر” بۆ ڕێکخستنی کاروباری سەربازییەکان هاتە سنووری دەوڵەتی عوسمانی، لەگەڵ ئەوەدا ئەم نێردەیە راپۆرتی دەربارەی دەوڵەتی عوسمانیی ناردەوە وڵاتەکەی، بەڵام لەو بارودۆخەدا ئیمپراتۆرییەتی تورکیی “عوسمانی” نەیدەزانی پێترۆڵێکی زۆر لە خاکەکەیدا بوونی هەیە و لەهەمان کاتیشدا هیچ تەئامانەکی نەبوو بۆی. درەنگتر عوسمانییەکان لە ڕێگای شارەزایانەوە بە بوونی نەوتی کەرکوکیان زانی، “گوڵبانگیان” لەو کاتەدا راوێژکاری دارایی سوڵتانی عوسمانی بوو، یەکەم کەسیش بوو خەبەری بە سوڵتان دا، کە ئەو مەڵبەندە “کەرکوک” نەوتێکی زۆری تێدایە، هەر ئەم گوڵبانکیانە دواتر 5% نەوتی کەرکوک و ویلایەتی موسڵی بەرکەوت، هەر لەبەرئەوەش بوو پێیاندەوت جەنابی سەدی پێنج” (1). عوسمانییەکان بە درێژایی چەند سەدە داگیرکاریی نەیانتوانی یان شانسی ئەوەیان نەبوو سوود لە نەوت و سامانی سرووشتیی ویلایەتی موسڵ یان با بڵێین کوردستان وەربگرن، بەڵام دواتر لە سەرەتای سەدەی بیستەم و لە سەروەختی داگیرکاریی ئینگلیزییدا لە ژێر چاودێریی حکوومەتی بەریتانیی لە عێراق، گرنگیی زۆرتر درا بەو سامانە و هەر لەو ساتەوەختانەدا چەندین پاڵاوگەی نەوت هێنرانە عێراقەوە کە کاریان پاڵاوتنی نەوت بوو بە مەبەستی ڕەوانەکردنی بۆ دەرەوەی وڵات.

کەرکوک و نەوتی ئەو شارە لەم نێوەندەدا ڕۆڵێکی سەرەکییان دەبینی و تەنانەت زۆرینەی بەرهەمی هەناردەی نەوتی عێراق هەر لەسەرەتاوە

تا هەنووکەش هەر نەوتی کەرکوک بووە. کردنەوەی بەرییە نەوتییەکانی کەرکوک لەسەر دەریای سپی ناوەراست گەشەی زیاتری بە پیشەسازیی نەوت دا، لە کۆتایی ساڵی 1934ەوە نەوت نێردرایە دەرەوە، لە ساڵی 1935 بەری نەوتی کەرکوک– حەیفا کرایەوە. ساڵی 1935 نزیکەی چوار ملیۆن بەرمیل نەوت نێردرایە دەرەوە، لەو ساڵەدا عێراق هەشتەم وڵات بوو لە بەرهەمهێنانی نەوتدا. ساڵ بەساڵ هێزی ناردەی نەوت لە کەرکوک دەچووە سەر، بەمەش ژمارەی بەرییەکان زیادیکرد، لە ساڵی 1934 هێڵی 12 ئینجی بۆ تەرابلس و حەیفا دروستکرا، لە1949 هێڵێکی دیکەی 16 ئینجی بۆ تەرابلس و لە1952 هێڵێکی 30 ئینجی بۆ بانیاس دروستکرا، ئەوەی حەیفا لە1948ەوە راوەستاوە، کەرکوک ماوەی زیاتر لە نیو سەدە، گیرفانی سەرجەم خەڵکی عێراق بوو، داهاتی عێراق لە ڕێگەی بەرییە نەوتییەکانی کەرکوکەوە دابین دەکرا. چاوگە نەوتییەکانی کەرکوک لە نێوان ساڵەکانی 1927-1974 پتر لە 70،2% نەوتی هەموو عێراقی بەرهەمهێناوە. (2).

وەنەبێ نەوت تەنیا لە کەرکوک بوونی هەبێت، بەڵکو لەچەندین ناوچەی جیاجیای باشووری کوردستان هەر لە زاخۆوە تا خانەقین دەیان کێڵگەی نەوتیی بوونیان هەیە، کە تێکڕا هەموو ئەو سەرچاوە نەوتییانە زۆر لەوە زیاتر داهات دەچننەوە کە کۆمەڵگەیەکی پێنج شەش ملیۆنی وەک کوردستان پێویستی پێیەتی، بەڵێ ئەگەر کورد دەوڵەتی هەبێ یان مافی پێبدرێت سوود لە سەرچاوە سرووشتییەکانی خۆی وەربگرێت ئەوە نەک خۆشگوزەرانی بۆ هاووڵاتییان دێتەدی و لەسەرێکی دیکەوە دەبێتە بەردی بناغەی دامەزراندنی دەوڵەتێکی دەوڵەمەند و گەشەسەندوو لە هەموو لایەنەکەوە. ئێستا لە زاخۆ و لە تەقتەق نەوت دەردەهێنرێت و ڕەوانەی دەرەوە دەکرێت، قەرەتەپە و جەلەولا، هەندێک ناوچەی پارێزگای دهۆک و سلێمانی ناوچەی نەوتاویین، لە هەولێر ناوچەی کەندەناوە یەکێکە لەو جوگرافیا بە پیتانەی چەندین چاڵی نەوتی گەورە و بە داهاتی تێدایە. لە سەرەتای پێکهێنانی عێراقدا لە دوای شەڕی جیهانیی یەکەم، ناوچەی کەندەناوە وەک زۆر ناوچەی دیکەی عێراق نەوتی لێدەزرایەوە، بۆ یەکەمجار لە ساڵی 1920 تاکو 1960، چوار بیری لێهەڵکەنرا و سەرەکانیان قەپاتکرا.. لە کێڵگە نەوتییەکەی خورمەڵە کە سەر بە ناوچەی کەندەناوەیە، لە ساڵی 1963 هەتا 2003 ژمارەی بیرە هەڵکەنراوەکان گەیشتە 54 بیر و بە ئاگاداریی و سەرپەرشتیی کۆمپانیای نەوتی باکوور لە کەرکوک، لە ساڵی 2007 بە دواوە دوو تاوەری بیر هەڵکەندن هێنراوەتە کێڵگەی نەوتی خورمەڵە و هەتا ئێستا چوار بیری دیکەیان هەڵکەندووە، (3).

بەم دواییانەش کۆمەڵگەیەکی تری نەوت لە گوندی “شاکەڵ”ی نزیکی شارۆچکەی کەلار دۆزرایەوە کە پسپۆران و کۆمپانیا بیانییەکان وەهای مەزندە زۆرتر لە250 ملیۆن بەرمیل نەوتی تێدابێت، هەر لەگەڵ دۆزینەوەی ئەم بیرە نەوتەشدا حکوومەتی هەرێم لەگەڵ کۆمپانیایەکی ئوسترالی بەندێکی مۆر کرد بەمەبەستی دەرهێنان و هەناردنی بۆ دەرەوەی هەرێم و بۆ ئەو مەبەستەش تەنیا بڕی 20% لە پشک و داهاتی ئەو کۆمەڵگە نەوتییە بۆ حکوومەتی هەرێمی کوردستان دەبێت. نەوتی کوردستان ئەگەرچی شادەماری ئابووری عێراق بووە و بەبێ سەرچاوەی سرووشتی کوردستان بێگومان هیچکات عێراق نەدەبووە ئەو هێزە گەورەیەی لەسەر ئاستی جیهان حسابی بۆ بکرێت یان بتوانێت ئاوها گەشە بکات بە تایبەت لە رووی ئابووری و پیشەسازیی چەکوچۆڵەوە بە تایبەت لە ماوەی فەرمانڕەوایی بەعس 1968-2003، بەڵام ئەو سەروەتەی لە خاکی کوردستانەوە دەهات هیچی بۆ کورد خۆی نەبوو، بەڵکو لە زۆرینەی ماوە مێژووییەکاندا لە دژی خەباتی ڕەوای کورد بەکارهێنراوە.
لە ساڵی 1931 تا 1949 بایی 136 ملیۆن دۆلار نەوت فرۆشراوە، باسی ملیۆن دۆلاری پێش پێنجاکان دەکەم کە چ قودرەی ئیسرائیل هەبووە 136 ملیۆنی پێش پێنجاکان نەبووە!، لە 1931 تا 1949 ئەو 136 ملیۆنە هەر هەمووی لە کوردستان دەرهاتووە تا ئەو کاتە لە دەرەوەی کوردستان عێراق شوێنێکی دیکەی نەبووە نەوتی لێ بێت تا ساڵی 1950، لە1950 تا 1957 هەموو عێراق داهاتە نەوتییەکەی لەو ماوەیەدا 995 ملیۆن دۆلار بووە 800 ملیۆنی داهاتی کوردستان بووە کە زیاتر لە 80% دەکات. لە 1958 تاوەکو 1962، (1266) ملیۆن دۆلار داهاتی نەوتی عیراق بووە لەوە 964 ملیۆن زیاتری داهاتی نەوتی کوردستان بووە، لە1963 تا 1976 هەموو داهاتی عێراق 1788 بووە،70% بەرەو ژوورتری داهاتی نەوتی کوردستان بووە، لە 1978 تا 1990، (153) ملیار دۆلار داهاتی نەوتی عێراق بووە و زیاتر 119 ملیاری داهاتی نەوتی کوردستان بووە ئەمە هەمووی داهاتی ئەمە بووە لە کوردستان دەرچووە.(4). ئەمە ئەگەر کوردستان دەوڵەت بووایە، دەیتوانی لەرووی ئابوورییەوە شان بدات لە دەوڵەتە شانشینەکانی کەنداوی عەرەب لە چەشنی ئیمارات و قەتەر.

بێگومان لە ساڵانی دواتریشدا لانیکەم زۆرینەی ئەو بە نەوتەی لە بەرهەمی نەوتی عێراقیی فرۆشراوە لە کوردستان بە تایبەت لە چاڵە نەوتییەکانی کەرکوک دەرهاتووە، بەشێوەیەکی گشتیی زۆرتر 70% بەرهەمی هەتا ئێستا فرۆشراوی نەوتی عێراق لەناوچە کوردییەکانەوە دەرهێنراوە و ڕەوانەی دەرەوە کراوە. لە دوای پرۆسەی رووخانی

سەدام و بەعسیش کە جارەکی تر نەوت رەوانەی دەرەوەی وڵات کرایەوە دیسان پشکی زۆرینە هەر لە حسابی نەوتی کورد دەرچووە. بەپێی ئامارەکی فەرمیی رۆژەی فرۆشتنی نەوت لە دوای 2003 بەمشێوەیە بووە (ساڵی 2003 یەک ملیۆن و پێنج سەد هەزار بەرمیل، ساڵی 2004 یەک ملیۆن و نۆسەد و نەوەد و پێنج هەزار بەرمیل، ساڵی 2005 یەک ملیۆن و هەشت سەد و پەنجا هەزار بەرمیل، ساڵی 2006 یەک میلۆن و نۆسەد و پەنجا و پێنج هەزار بەرمیل، ساڵی 2007 دوو ملیۆن و سی و شەش هەزار بەرمیل، ساڵی 2008 دوو ملیۆن و سێسەد و هەشتا و شەش هەزار بەرمیل).

هەرچەندە لەم قۆناغە نوێیەشدا دیسان نەوتی هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی عێراقدا هەناردە دەکرێت و داهاتەکەی دەچێتەوە سەر داهاتی گشتیی عێراق، هەروەک لەسەر زاری سەرۆکی حکوومەتی هەرێم “نێچیرڤان بارزانی”یەوە گوزارشتی لێکرا “شانازیی بەوەوە دەکەین بەشداریی بکەین لە زیادکردنی بەرهەمی نەوت و داهاتی عێراق”، بەڵام لانیکەم لە هەنووکەدا داهاتی نەوت لە دژی کورد بەکارناهێنرێت چوونکە قۆناغی سووتماککردن و کاولکاریی کوردستان کۆتایی پێهاتووە “هەرچەند لە داهاتووشدا ئەگەرەکی دوور نییە”، بگرە هەر زیادبوونێک لە بودجەی عێراقدا زیادبوونە لە بودجەی کوردستانیشدا چوونکە بەپێی دەستووری هەرێم دانپیانراوە و مافی خۆیەتی بە قەد ژمارەی دانیشتوانی “کەئێستا 17%یە” لە داهاتی عێراق بەرێت بە خۆی، لە مەودای دووریشدا هەر کاتێک کورد هەلی ئەوەی بۆ رێکەوت ببێتە دەوڵەت ئەوە نەوت شادەماری ژیان و ئابووری ئەو دەوڵەتە نوێیە دەبێت.

ناکۆکیی حکوومەتی بەغداد و هەرێم لەسەر دەرهێنانی نەوت

حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە سێ چوار ساڵی رابردوو بە هاوبەشیی لەگەڵ ژمارەیەک کۆمپانیای بیانیی بە تایبەت کۆمپانیا نەرویژیی و کەنەدییەکان دەستیکردووە بە دەرهێنان و هەناردەی سامانی نەوت لەو ناوچانەی دەکەونە ژێر قەڵەمڕەوی حکوومەتەکەوە و لە رۆژی 9-9-2006 حکوومەتی هەرێم پڕۆژەی یاسای نەوت و گازی راگەیاند و لە مانگی ئەگەستی 2007 پەرلەمانی کوردستان پڕۆژە یاساکەی پەسەند کرد. بەپێی دەستووری حکوومەتی عێراقیش ماف دراوە بە حکوومەتی هەرێم بە دەرهێنان و هەناردەی نەوت لە سەرجەم ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیدا، بە تایبەت بڕگەی یەکەمی ماددەی سەد و دە لە دەستووری هەمیشەیی عێراق جەخت لەوە دەکاتەوە “حکوومەتی فیدراڵی لەگەڵ هەرێم و پارێزگا بەرهەمهێنەرەکان نەوت و غازی بەرهەمهێنراوی کێڵگەکانی ئێستا بەڕێوە دەبات بە مەرجێک داهاتەکانیان بە شێوەیەکی

دادپەروەریی و بە گوێرەی دابەشبوونی دانیشتووان لە سەرجەم پارچەکانی وڵاتدا دابەش بکرێت، لەگەڵ دیاریکردنی پشک بۆ ماوەیەک بۆ ئەو هەرێمە زیانلێکەوتوانەی ڕژێمی پێشوو بێبەشی کردبوون و ئەوانەش کە پاشتر زیانیان لێکەوت بە جۆرێک گەشەسەندنێکی هاوتەریب بە ناوچە جیاوازەکانی وڵات مسۆگەر بکات و ئەمەش بە یاسا ڕێکدەخرێت”.

لە هەندێک بەندی تری هەمان دەستووریشدا هەمان ماف بە هەرێمەکان بە ڕەوا بینراوە، بەڵام ئەو سیاسەتەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان جیاواز لەوەی بووە جێگەی ناڕەزایی وڵاتانی ناوچەیی وەک تورکیا، لەسەر ئاستی ناوخۆ و لە ڕێگەی وەزارەتی نەوت وخودی “حسەن شەهرستانی” وەزیرەوە بە توندی دژایەتی ئەو هەنگاوەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان دەکرا، ئەمەش ببووە میحوەر و تەوەرێکی دیکەی ناکۆکیی نێوان کوردستان و عێراق کە ساردییەکی زۆری خستبووە ناو پەیوەندیی سیاسیی هەردوو لاوە. ئەم دژایەتییەش لە ژێر ناوی پێشێلکردنی دەستوور و هەنگاوی جیابوونەوەی کوردەکان پاساوی بۆ دەهێنرایەوە، کە کوردەکان دەیانەوێ لە ڕێگەی بەرهەمهێنان و هەناردەی نەوتەوە بەردی بناغەی دەوڵەتێکی کوردیی دابەنێن.

هەتا ئێستاش کە نەوت بەشێوەیەکی فەرمیی لە کوردستانەوە ڕەوانەی دەرەوە دەکرێت هەمان مەترسیی هەیە و سەرکردە کوردەکانیش خوازیارن هەموو لایەنێک دڵنیا بکەنەوە لەوەی نایانەوێت بە هەناردەی نەوت حکوومەتی کوردیی لەسەر جوگرافیای باشوور دروستبکەن، ئەوەتا “جەلال تاڵەبانی” سەرۆک کۆمارە کوردەکەی عێراق لە کەرنەڤاڵی کردنەوەی قفڵی هەناردەی نەوتدا، ڕایگەیاند ئەم هەنگاوە بە دژایەتی هیچ کەس و حکوومەتێک نییە و گوتی “ئەو هەنگاوەی حکوومەتی هەرێمی کوردستان کە ئەمڕۆ ناویەتی، هەموو ئەو بیر و بۆچوونانە ڕەت دەکاتەوە کە دەڵێن هەرێمی کوردستان دەیەوێت نەوتی هەرێم بۆ بەرژەوەندیی خۆی بەکاربێنێت و دواتریش خۆی لە عێراق جیا بکاتەوە”. لە باری واقیعییەوە بەم هەنگاوە فەرمییەی حکوومەتی هەرێم کوردستان کۆتایش دێت بەو گرژیی و ئاڵۆزییەی لەسەر پرسی دەرهێنان و هەناردەی نەوت لە نێوان هەردوولا دروستبوو. بەهەمەحاڵ ئەگەر پێشووتر پرسی ناردنە دەرەوەی نەوت بووبێتە کێشە لە نێوان ناوەند و هەرێمدا، ئێستا بارەکە بەو ئاقارە گەیشتووە هەردوولا بەهەماهەنگیی کاربکەن لە ناردنەوەی دەرەوەی نەوتدا. ئەمەش هەنگاوێکی دەستوورییە، بەڵام بۆ ئەوەی کورد خەونی هەمیشەیی مانەوە بێت لە عێراقدا وەک ئەوەی سەرکردەکانی کورد باسی لێوە دەکەن.

هەناردەی نەوت.. کاریگەریی لەسەر پەیوەندیی کورد و تورک

دەوڵەتی تورکیا دوای ئێران پتر لە هەموو دەوڵەتانی تر چاودێریی رەوشی سیاسیی باشووری کوردستان دەکات، تەنانەت تورکیا یەکێک بووە لە لەمپەرە هەرە گەورەکانی بەردەم بەدیهاتنی دەوڵەتێکی کوردیی لە باشوور، بە بڕوای هەندێک کارناسی رامیاریی و زۆرێک لە سیاسەتمەداران تورکیا لە زۆرترین دەرفەتەکاندا رێگری بەردەم خەونی کوردەکان بووە لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا. "ئان ویلیامس"ی رۆژنامەنووسی بەریتانیی دەربارەی ناحەزیی تورکیا و رۆڵی لە کەسپ خستنە بەردەم دەوڵەتی کوردیی، پێیوایە "ئەگەر تورکیا نەبووایە، ئەمەریکا زۆر حەزی دەکرد دەوڵەتێکی هاوڕێ و هاوپەیمانی وەکو کوردەکانی هەبووایە لە باکووری عێراق".
لەگەڵ ناردنە دەرەوەی نەوتیش لەلایەن حکوومەتی هەرێمەوە، دەوڵەتی تورکیا هەراشانەتر لە جاران هاتە سەرخەت و ئەو هەنگاوەی وەک سەرەتای شەقاونان بۆ دەوڵەتی کوردیی لێکدایەوە، ئەو دەوڵەتە کوردییەی تورکیا هەشتا ساڵە هەموو ژیانی خۆی لەسەری داناوە تاوەکوو نەیەتە سەر ئەتڵەسی جیهان، ئەمجارەیان بە پێچەوانەی هەموو کەڕەتەکانی ترەوە تورکیا لە هەنگاوی ناردنە دەرەوەی فەرمیی نەوت لەلایەن حکوومەتی هەرێمەوە دەنگی ناڕەزایی لێ بەرز نەبووەوە، ئەگەرچی رۆژنامە و ناوەندە میدیاییەکانی تورکیا گرنگییەکی بەرچاویان دا بە هەواڵەکە، بەڵام لەسەر ئاستی سیاسیی و راگەیاندنیش بە دەرفەتێک بۆ لێک نزیکبوونەوەی زیاتری هەردوولا لێکدرایەوە، ئەمەش یەکێکە لەو سیاسەتە حەکیمانەیەی تورکیا کە بەگومان کاریگەریی ئیجابیی بۆ ژیانی سیاسیی و ئابووری هەردوو گەل و وڵات دەبێت چ لەماوەیەکی نزیکدا و چ لە دوور ماوەدا.

رۆژی 2-6-2009 واتە یەک رۆژ دوای مەراسیمی کردنەوەی قفڵی هەناردەی نەوتی کوردستان رۆژنامە تورکییەکان ئەم دەزەیان وەک پرسێکی هەستیار و پڕ بایەخ و بە مانشێتی گەورە بڵاوکردەوە، بۆ نموونە رۆژنامەی "سەباح" لە ژمارەی ئەو رۆژەیدا بە وردیی تیشکی خستەتە سەر دەسیەکە و روونیشی کردەتەوە ئەم رووداوە سەلمێنەری ئەوەیە تورکیا بۆ کوردستان دەتوانێت پەناگەیەک بێت. رۆژنامەنووسی ناوداری تورکیاش "چەنگیز چاندار" لە یەکێک لە وتارە نوێیەکانیدا نووسیویەتی "بە ناردنی نەوت و گازی سروشتی بۆ بازاڕەکانی جیهان، باشترین شوێن تورکیایە،. ئەم پێشکەوتنانە هەتا بۆ شیکاری سیاسیی ستراتیژیی و دیاریکردنی باسی رۆژانە سوودی هەیە و دەبێت لە بەرچاوی بگرین". هەرو لەو نێوەندەدا "بی بی سی تورک" نووسیبووی "لە مێژووی عێراقدا یەکەمجارە خەڵکی کوردستان لە هەرێمەکە سەرچاوەی نەوتیی بڕیار دەدات، ئیتر نەوت دەگاتە ئەو راددەیەی

جێگیریی و خۆشگوزەرانیی بۆ دوای خۆیدا بهێنێت و ئەمەش ئەو رووداوە بۆ عێراق سەرکەوتنێکی زۆر گەورەیە" (5).

تەواوی میدیاکانی تریش بە بایەخەوە سەیری ئەم پرسەیان کردووە و شیکاریی ئەوە دەکەن ئەم ناردنە دەرەوەی نەوتی کوردستان لەرێگەی بۆرییەکانی تورکیاوە دەبێتە سەرەتایەکی نوێ لە پەیوەندیی دۆستانەی نێوان هەردوولا، لەلای خۆیانەوە کاربەدەستانی حکوومەتی هەرێم و باڵای کوردستان هەموو لایەکیان دڵنیا کردۆتەوە هێنانە دەرەوە و هەناردەی نەوت لە چوارچێوەیەکی یاسایی و دەستووریدا دەبێت و ئاکامی زیانباری بۆ هیچ حکوومەت و گەل و دەوڵەتێک لێناکەوێتەوە بەڵکو بەپێچەوانەوە کوردەکان خوازیارن بەم بۆنەوە پەڕەیەکی سپی و نوێ هەڵبدەنەوە لە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ خودی حکوومەتی عێراقیی و دەوڵەتانی تری ناوچەیی و جیهانیی. لەگەڵ ئەوەی کورد نیەت پاکیی خۆی نیشانداوە و تورکیاش خۆشحاڵە بەوەی نەوتی کوردستان لە بۆریی نەوتییەکانی وڵاتەکەیەوە هەناردە بکرێت، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا تورکیا چاوپۆشیی لە هەبوونی گەریلاکانی پەکەکە لە باشوور و دەستکەوتەکانی هەرێمی کوردستان دەنوقێنێت بۆ خاتری سوودی ئابووری؟ ئایا پەکەکە نابێتە کێشە لەسەر رێگای ئەو پەیوەندییە تازەیەی نێوان هەردوولا؟. هێشتا وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر هەستەوەر و بایەخدارە دیار نییە، ئەوەی دیارە پێشوازیی و خۆشحاڵیی تورکیایە لە هەناردەی نەوتی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستانە لە رێی وڵاتەکەیەوە، پێشهات و سیناریۆی چاوەڕوانکراوەکانی داهاتوو بەرسقی ئەو پرسینە دەدەنە و ئاخۆ نەوت چ کاریگەرییەکی دەبێت لەسەر رەوشی سیاسیی و پەیوەندیی سیاسیی باشووری کوردستان و دەوڵەتی تورکیا؟.

کاریگەریی هەناردەی نەوت لەسەر ئاستی کوردستان

سەرۆکی پارلەمانی کوردستان "عەدنان موفتی" لە رێورەسمی کردنەوەی یەکەمین قفڵی هەناردەی نەوتی کوردستان رایگەیاند "ئەمەش کە بەرهەمی نەوتیی کوردستان بەشێوەیەکی رەسمیی دەخرێتە بۆرییەکانی نێودەوڵەتی نەوتی عێراق بۆ ناردنە دەرەوە و فرۆشتنی، هەنگاوێکی گرنگە و داهاتی عێراق زیاد دەکات و بێگومان لە بەرژەوەندیی گەلانی عێراقدایە". لە باری واقیعییەوە نەوتی کوردستان لەمەوپاش ساڵانە زۆرتر لە بڕی 20 ملیار دۆلار دەخاتە سەر بودجەی عێراق کە ئەمەش نیوەی ئەو بودجەیەیە عێراق لە ساڵێکدا لە رێی بازرگانیی نەوتەوە پاشەکەوتی دەکات. ئەگەر ئەم بڕە زیادەیە هەر هیچ پشکی کورد تێدا نەبێت، ئەوە لانیکەم لەو بڕە نزیکەی سێ "3" ملیار دۆلار بەر کوردستان دەکەوێت ئەویش لە رێگەی پرنسیپی 17% بۆ کوردستان لە

بودجە و داهاتی گشتیی عێراق.
کەوابوو گومان هەڵناگرێت زیادکردنی ئەو چەند ملیاردە بە سەر بودجەی باشووری کوردستان لە دوا شیکردنەوەدا دەبێتە فاکتەری سەرەکیی بوژاندنەوە و ئاوەدانکردنەوەی زیاتری وڵاتەکە. ئەگەرچی لە هەرێم هیچ کەس هاشا لەبوونی گەندەڵیی و بەفیڕۆدان ناکات، ئەگەرچی هەموو پڕۆژەکانی لە بوارە جیاجیاکانی خزمەتگوزاریی ئەنجام دەدرێن بە پێی سیستەمێکی روون و ڕێکوپێک و پاکژانە کەتاییان پێناهەنرێت، ئەگەرچی لە کوردستان ژمارەیەکی زۆر کارمەندی بن دیوار و بێکار و بێ ئەزموون بوونیان هەیە و بەشێکی بەرچاوی داهاتی کوردستان لەبری لە بواری بەرهەمهێناندا وەگەڕبخرێت دەدرێت بەمووچەی ژمارەیەک خەڵکی بەکاربەر و بێ بەرهەم، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نکۆڵیی ناکرێت ڕەوشی ئابووری و داهاتی تاکەکەس لە شارەکانی کوردستان زۆر باشترە بە بەراوورد بە شارەکانی ناوەڕاست و باشووری عێراق، لەهەمان کاتدا ڕێژەی هەژاریی لە ناوچە کوردنشینەکاندا لە چاو ڕێژەی هەژاریی لە ناوچە عەرەبنشینەکانی عێراق هەرگیز قابیلی بەراوورد نییە.
راپۆرتێکی ئابووری وەزارەتی پلاندانانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ئاشکرای دەکات تێکڕای ناوەندی داهاتی تاک لە هەرێمی کوردستان بەرزترە بە بەراوورد بە بەغداد و شارەکانی عێراق، لە هەرێم داتای ناوەندی تاک 190,900 دینارە لە مانگێکدا، بەڵام ئەم ڕێژەیە لە بەغداد 125,900 و لە سەرجەمی عێراق 125,100 دینارە. (6). سەرباری ئەو جیاوازییە لە ڕێژەی داهاتی تاکەکەسدا، هێشتا بەو مانایە نییە لە کوردستان خەڵک نییە لە ژێر هێڵی هەژارییەوە ژیان بگوزەرێنن، بەڵام قسەکە لەسەر ئەوەیە ئەم پرسەی ناردنە دەرەوەی نەوتی کوردستان و ئەو جووڵانەیەوە لە ئابووری تێکڕای عێراقدا کەم تا زۆر کارتێکردنی هەیە بە سەر گەشەکردنی ژیانی ئابووری و تەنانەت بازرگانیی و سیاسیش لە هەرێمی کوردستاندا، لە دەستی گەندەڵیی و بەفیڕۆدان زۆر لەوە درێژتر بتوانرێت ئەم بڕە داهاتەی لە بپارێزرێت، بەڵام دواجار بە ڕێژە و ئەندازەی جیاواز سوودی لێدەبینرێت لە زیاتر پێشخستنی ڕەوشی ئابووری و خستنەگەڕی لە بواری خزمەتگوزارییدا، کە ئەمە خوازیارین لە بواری بازرگانیی و وەبەرهێناندا سوودی پتری لێ ببینرێت، چوونکە نابێت بەیەکجار ئەو داهاتە بڵاوبکرێتەوە و کەس نەزانێت بۆ کوێ دەڕوات، بەڵکو پێویستە کارێک بکرێت ئەو داهاتە زۆرتر بێت و سەرمایەگوزاریی پێوە بکرێت لە ڕێگەی هاندان و خستنەگەڕی وەبەرهێنانی ناوخۆیی و راکێشانی کۆمپانیا و ناوەندە بازرگانی و وەبەرهێنە دەرەکییەکانەوە تا لە کوردستان سەرمایەگوزاریی بکەن و دەخڵێکی نوێتر و ئابوورییەکی

بەهێزی گەشەکردوو لە بەستێنی کۆمەڵەی کوردستان بخوڵقێنن.
پێشکەوتنی زۆرتری ئابووری کوردستان بە خۆی پێشکەوتنی سیاسیش دەگەرێتەوە، لەبەر ئەوەی ئەگەر کوردستان هەر ئێستا دەوڵەتێکی سەربەخۆ بێت و ئابوورییەکی فاشیل و لەرزۆکی هەبێت بە هیچ جۆرێک نە خواستی خەڵکە و نە حکوومەتێکی لەو چەشن و بابەتە دەتوانێت بەرگەی کێبەرکێ و ململانێی سیاسیی و رووبەڕووبوونەوەی نەیارەکانی بگرێت، راستتر وایە بڵێین دەوڵەتێکی ئابووری تێپیو و هەژار هەر نەبێت باشترە، لەم رووەوە هەناردنەی نەوت لە یەکێک لە رەهەندەکانیدا دۆخی سیاسیی بەرەو پێشەوە دەبات و دەسکەوتی زۆرتری بۆ بەدیهێنێت. ئەم فاکتەش وەنەبێت تەنیا تێبینی من بێت وەک تاکەکەس، بەڵکو زۆرێک لە پسپۆران و شارەزایان و کوردناسان کۆکن لەسەر ئەم بۆچوونە، بۆ وێنە “فارووق باڵەکج” سەرۆکی دەستەی رۆژنامەنووسی دیاربەکر لە تورکیا هەمان روانگەی هەیە و دەڵێت “نەوت هێزێکی سیاسیی بە دوای خۆیدا دەهێنێت و یەکەم جارە بە ناوی کوردەکانەوە دەردەچێت و من ئەوە وەک خاڵێکی سەرەتا دەبینم، سەرکەوتنی سیاسیی ئەگەر سەرکەوتنی ئابووری لەگەڵیدا تاجی لەسەر نەنرێت ئەوا گۆڕانکارییەکی راست و جێ متمانە نابێت و ئازاری زۆری لێدەکەوێتەوە”.

کاریگەریی هەناردنەی نەوت لەسەر ئاستی عێراق

لە ساڵی 1958 بەملاوە، عێراق بەهەموو شێوەیەک سەقامگیریی لە دەستداوە و بەردەوام حکوومەتەکانی عێراق، سەرقاڵی جەنگ و شەڕی ناوخۆیی و دەرەکیی بوون، لەگەڵ هاتنە سەرکاری بەعسییەکان لە تەمووزی 1968، زۆر لە جاران کاریگەرتر و هەراشانەتر جەنگ بوو بە چارەنووسی عێراقییەکان، بەو هۆیەوە پشکی زۆری بودجەی عێراق بۆ جەنگ و بەڕێوەبردنی ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکان بەفیڕۆ دەبرا، جەنگ نەک تەنیا بودجە و داهاتی زۆر و زەبەندی عێراقی هەڵلووشی، بەڵکو وا تێکەی کردە یەکێک لە قەرزارترین دەوڵەتەکانی جیهان، ئەمەش لە دوا ئاکامدا بووە فاکتەری داتەپینی ژێرخانی ئابووری و هەڵاوسان و هەژاربوونی عێراق، دواتریش گەمارۆی ئابووری سەر عێراق کە سیانزە ساڵی خایاند “1990-2003” یەکێک تر بوو لەو هۆکارانەی هەندەی تر عێراقی رووەو هەژاریی و نەدارییەکی خنکێنەر برد .
بەهەمەحاڵ کۆمەڵێک فاکتەر بە گشتیی و بەیەکەوە کاریان لە دۆخی ئابووری و داهاتی تاکەکەسی عێراقیی کرد تا ئەو مەرزەی ئێستا هەژاریی دیاردەیەکی ترسناکە لە عێراقدا و بە گوێرەی راپۆرتی رێکخراوە جیهانییەکان عێراق یەکێکە لەو دەوڵەتانەی بە ئەندازەیەکی ترسناک هەژاریی تێدا هەیە. تەنانەت بە گوێرەی

تازەترین داتای رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان رێژەی هەژاریی لە عێراق لە هەریەک لە وڵاتەکانی وەک یەمەن و نێجیریا و سودان زیاترە، بەوەی رێژەی هەژاریی هەنووکە لە عێراقدا لانیکەم 39% کەچی ئەم رێژەیە لەو سێ وڵاتە نەگەیشتەتە 35%، لە کاتێکدا هیچکام لەو وڵاتانە نەوت و سەرەواتی سروشتیی و هاوکاریی دەوڵەتانی جیهانیان نییە کە عێراق هەموو ئەمانەی هەبووە و هەیە، هەروا بەپێی راپۆرتی “ئەوروپان زیوس” دەربارەی راددەی هەژاریی لە عێراق لە ساڵی 2009دا، رێژەی هەژاریی لە عێراقدا روو لە بەرزبوونەوە بووە و وا پێشبینی دەکرێت ئەم رێژەیە رووەو بەرزبوونەوەی زیاتر بڕوات، بۆیە پێویستە پڕۆژەی دابەشکردنی خواردەمەنی لە وڵاتی عێراقدا بەشێوەیەکی بنەڕەتیی گۆڕانکاریی بەسەردا بێت.

هەندێک رێکخراو و دامودەزگای عێراقی و بیانیی و نێودەوڵەتیی فاکتەری هەژاریی لە عێراقی دوای سەدامدا دەگەڕێننەوە بۆ نەبوونی سیاسەتێکی حەکیمانەی ئابووری و جەنگی تیرۆریستان و هەبوونی گەندەڵییەکی بێ ئەندازە و سەرسوڕهێنەر لە وەزارەت و دامودەزگاکانی میرییدا، بە گوێرەی لێکدانەوەی رێکخراوگەلێکی پابەند بە پرسی هەژاریی، بودجەی چەند ساڵی دوای پرۆسەی رووخانی بەعس و هەڵکشانی داهاتی عێراق بەهۆی فرۆشتنی نەوتەوە هێندە بەرز بۆتەوە بەدەر لە پڕۆژە خزمەتگوزارییەکان، ئەو داهاتە بەشی ئەوەی دەکرد هەر تاکێکی عێراقی چەند سەد دۆلارێک وەربگرێت لە مانگێکدا، ئیدی ئەمە کە نەکراوە هۆیەکی ئاشکرایە چییە!. یەکێکی تریش لە فاکتەرەکان جۆرێکە لە تاڵانکردنی نەوت لە رێی هەرزانفرۆشییەوە بە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و ئەو بەرییە نایاساییانەی لە باشوورەوە بەرەو ئێران نەوتی عێراقی پێدا دەبرێت.

بە وتەی “ستیقان کلیمونز” سەرۆکی دامەزراوەی ئەمەریکیی نوێ پێیوایە “خراپترین هەڵوەست ئەوەیە کە کۆمپانیا ئەمەریکیی و بیانییەکان نەوتی عێراق بە هەرزانترین نرخ ببەن و هاووڵاتیانیش لە هەژارییەکی کوشندەدا بژین”. لەگەڵ بوونی ئەم فاکتانەدا ناتوانین بیشارینەوە ئەدای ناشی و نالێپرسراوانەی حکوومەتی عێراقی بەشێکی زۆری کێشەکەی پێکهێناوە، چوون ئەگەر هەر باسی داهاتی نەوت بکەین لە حەوت مانگی یەکەمی ساڵی 2008 لە 43 ملیار تێپەڕیوە، ئایا حکوومەتێک کە ژمارەی هاووڵاتیانی نەگەیشتبێتە 30 ملیۆن و ئەو بودجە هائیل و خەیاڵییەی هەبێت، دەبێت لە غەیری گەندەڵیی چ پاساوێکی تر هەبێت بۆ ئەو گوزەرانە خراپەی تاکی عێراقیی تێدایە؟. “ئەگەر ئەو 43 ملیار دۆلارە، رێژەی 75% بدرێتە حکوومەت، ئەوا بەی شەش ملیار دۆلار دەبێتە بەشی هاووڵاتیان!، بە پێی دابەشکردنی ئالاسکا بە گریمانەی ئەوەی دانیشتوانی عێراق ئێستا

بە30 ملیۆن کەس مەزندە دەکرێت و ئەو سی ملیۆنە 6 ملیاری بەسەردا دابەشبکەیت، ئەوا هەر تاکێکی عێراقی مانگانە بڕی 200 دۆلاری ئەمەریکیی بەردەکەوێت” (7).
ئەوەی تا چەند ئەو بیست ملیار دۆلارەی لە داهاتی فرۆشی نەوتی کوردستانەوە دەچێتە سەر بودجەی عێراق دەبێتە فاکتەری بەرزبوونەوەی داهاتی تاکەکەس و چاکبوونەوەی ئاستی بژێویی هاووڵاتیانی عێراق، پەیوەستە بە سیاسەتی حکوومەتی داهاتووی عێراقەوە، چوونکە بینیمان سیاسەتی کابینەی مالیکی لەهەموو ڕوویەکەوە شکستخواردوو بووە بە تایبەت لە بەرزکردنەوەی دەخلی هاووڵاتیان، بەڵێ باوەڕ ناکرێت بەم چەند مانگە کەمەی ماوەتی لە دەسەڵاتدا بتوانێت کارێک لە دەخی ئابووری عێراقدا بکات موعجیزە بخوڵقێنێت، لەبەرئەمە حکوومەتی داهاتووی عێراق کە لە سەرەتای ساڵی نوێوە دەستبەکار دەبێت ئەرکی چاککردنی باری دارایی و بژێویی خەڵکی دەکەوێتە سەرشان، ئەگەر گریمانەی ئەوە دابنێین دیسان مالیکی دەبێتەوە سەرۆک وەزیرانی وڵات چاوەڕوانیی هیچ ئاڵوگۆڕێکی شایانی باس ناکەین، چوون ئەویش هەموو قورسایی کاری سیاسیی خۆی بەستەتەوە بە لاوازکردنی کورد و بەهێزکردنەوەی سوپا و دامەزراندنەوەی دەوڵەتێکی سەنترالی و تۆتالیتاریی، ئەم کارەش نەک باشییەکی بۆ هاووڵاتیان نییە بەڵکو بە شێوەیەک لە شێوەکان لەسەر حیساب و پارووە نانی هەژاران و چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵ دەخرێتە بواری پراکتیزەوە. زۆر بە کورتیی نەوتی کوردستان لانیکەم نیوەی بودجەی ئێستای عێراقە و بە ساڵانی داهاتوو داهاتی عێراق بەرزتر دەکاتەوە، بەڵام بۆئەوەی ئەم بەرزبوونەوەیە لە داهاتدا ببێتە بەرزبوونەوە لە ڕەوشی ئابووری و داهاتی تاکەکەسدا پێویستمان بەسیاسەتێکی ئابووری ڕۆشن و پتەو هەیە، وەک چۆن ڕووبەڕووبوونەوەی گەندەڵیی و بە فیڕۆدان دەبێت لە ئەولەویەتی کاری دەوڵەتی ناوەنددا بن.

کۆتایی نەوت و سەرەتای ناهەموارییەکی ئابووری

وڵاتانی ڕۆژئاوا، ئەوانەی بەشێوەیەکی بەرچاو پێویستیان بە وزە و سووتەمەنی هەیە بە گشتیی و نەوت بە تایبەتی، بە دوای ئەڵتەرناتیفی نەوتدا دەگەڕێن تاوەکو ئەو هەموو بڕە زۆرەی داهاتی خۆیان لە کڕینی نەوتی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی و عەرەبیی بەفیڕۆ نەدەن. دوای ئەو قەیرانە گەورەیەی بەم دوایانە ڕووی لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی و سەرمایەداریی کردووە ڕەنگە هەنگاوەکانی دۆزینەوەی جێگرەوە بۆ نەوت خێراتر بن، بەو هیوایەی ئەم هەنگاوە کەمەکی جیددی بکات بۆ ئابووری و ژێرخانی هەرکام لەو دەوڵەتانە. هەندێک

لە وڵاتانی کەنداو، ئەوانەی بەشی زۆری بودجەیان پابەندی فرۆشتنی نەوتە، کەوتوونەتە خۆیان تاوەکوو ئەو داهاتەی زۆرەی لە ڕێی فرۆشی نەوتەوە وەچنگیان دەکەوێت بە پرۆسەی بەرهەمهێنان و گەشەپێدانی پیشەسازیی و کەرتی تایبەت بەکاربهێنن تا لەو ساتەوەختەی نەوت بەهای خۆی لە دەستدەدات ئابووری نیشتمانییان رووی لە شکست و قەیران نەبێت. لە عێراق هەتاکو ئێستاش هیچ هەنگاوێک بەو ئاقارەدا نەنراوە بەڵکو نەوت بووەتە هۆکاری تەمبەڵکردنی تاکی عێراقی و گۆڕینی ئەو تاکە لە بەرهەمهێنەوە بۆ بەکاربەر و مشەخۆر کە هیچ کۆمەکێک ناکات بە پێشخستنی ڕەوشی ئابووری و گەشەپێدانی زیاتری کۆمەڵگە.

“د.ئامینە عادل عەبدولمەهدی” پسپۆڕێکی ناسراوی عێراقییە و خاوەنی بڕوانامەی دکتۆرایە لە ئابووریدا لە زانکۆی سۆربۆن، بە ڕەشبینییەوە دەڕوانێتە ڕەوشی ئابووری و پاشەڕۆژی بەرهەمهێنان و گەشەسەندنی ئابووری عێراق و دەڵێت “ئەگەر نرخی نەوت بەردەوام بێت لە دابەزین و جێگیر نەبوون، ئەوە پەیوستە ئابووری عێراق پشت بە نەوت نەبەستێت و دەبێت بیر لە گۆڕان بکرێتەوە لە کەرتی گشتییدا کە تا ئێستا هیچ شتێکی وا نەکراوە”. ئەمڕۆ بێت یان سبەی نەوت کۆتایی دێت، کۆتایی بەو مانایە نا ئیدی سەرچاوە نەوتییەکان وشک دەکەن بەڵکو بەو مانایەی چیدی نەوت پێویستییەکی پلە یەکی پیشەسازیی نییە، بەڵکو زۆرێک لە بەکاربەرانی نەوت یان ئەڵتەرناتیڤەکەی دەدۆزنەوە و کەمتر پێویستیان پێی دەبێت، یان هەر دەگەنە قۆناغی میتا یان پۆست پیشەسازیی و تەکنەلۆژیا، تەنانەت ئەمەریکا دەیەوێت چی کارگە و فابریکە و دامەزراوەی پیشەسازیی و تەکنەلۆژیی خۆی هەیە بنێرێتە دەرەوەی وڵاتەکەی و بیگوازێتەوە بۆ وڵاتانی نامی، چون ئەم ڕێگەیە یەکێکە لە ڕێگاکانی بەرەنگاربوونەوەی ئەو قەیرانە یەک لە دوای یەکانەی بەردەوام رووی لە سیستمی سەرمایەداریی هاوچەرخە، ئەمەریکا ئەمڕۆ گەیشتۆتە قۆناغی بازرگانیی و فرۆشتنی عەقڵی زانستیی، بەو مانایەی زانایان و توێژەرانی ئەمەریکیی بیرۆکە و روانگەی نوێ بەرهەم دەهێنن و دەیفرۆشنەوە بە کۆمەڵگە و دەوڵەتانی تر تا لە بواری پراکتیکدا تاقیبکەنەوە.

خولاسەی وتە لەوەدا چڕ دەکەینەوە: بێگومان و بێگومان نەوت کۆتایی دێت و قۆناغی نەوت درەنگ بێت یان زوو ئاوا دەبێت، بۆیە ئەگەر وڵاتانی فرۆشیاری پێترۆڵ خۆیان بۆ ئەو قۆناغە نوێیە ئامادە نەکەن و دۆخی ئابووری خۆیان نەگۆڕن و گرنگیی نەدەن بە کەرتی تایبەتی و گەشەپێدانی پیشەسازیی و کەرتی گەشتیاریی ئەوە بێگومان نەهامەتییەکی گەورە و خنکێنەر چاوەڕوانیان دەکات، نەهامەتی و

قەیرانێک ڕەنگبێ سەرلەبەری ئەو کۆمەڵگەیانە لە بەریەک هەڵبوەشێنێتەوە. عێراق تا ئێستا هیچ ئامادەکاریی و شەقاوێکی بۆ قۆناغی پۆست نەوت نەکردووە و نەناوە، بۆیە ئەگەر وەزعێکی هەروا بڕواتە پێشەوە ئەو هەژارییەی ئەمڕۆ لەم وڵاتەدا هەیە چەند قات دەبێتەوە و چارەنووسی کۆمەڵگەکەش دەخاتە گێژاوێکی نادیار و تاریکەوە.

وتەی کۆتایی

شارەزای ناسراو "تیمۆسی ویلیامز" پێیوایە: سەرەڕای ئەوەی هەشتا چارەنووسی کەرکوک نادیارە و کێشەکە نەکەوتووە بەلایەکدا، بەڵام هەر لە ئێستاوە کۆمپانیاکانی نەوت لە پێشبڕکێدان بۆ مۆرکردنی گرێبەستی نەوتیی. یوست هیلتەرمان، شارەزا لە گروپی قەیرانی نێودەوڵەتی، دەڵێت "بۆ ئەنجامدانی ئەم گرێبەستە نەوتییانە، نوری مالیکی سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراق، بەشێوەیەکی توند و بەهێز ئەو راستییە بۆ کوردەکان دووپات دەکاتەوە تەنیا حکوومەتی عێراق سەروەریی هەیە بەسەر ئەو ناوچە نەوتییانەدا کە کێشەیان لەسەرە و لە دەستووردا یەکلا نەکراونەتەوە". ئەگەرچی حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە فەرمیی و لە ژێر سەرپەرشتیی حکوومەتی مەرکەزیی رێی پێدراوە نەوتی هەر سێ شاری "دهۆک – هەولێر – سلێمانی" رەوانەی دەرەوەی وڵات بکات، بەڵام هەشتا چارەنووسی گەورەترین شاری نەوتیی کوردستان و عێراق و تەنانەت ناوچەکە نادیارە و پێناچێت بەم زووانەش بگەڕێتەوە بۆ سەر جوگرافیای رەسەنی خۆی، ئەگەر لەلایەکەوە کورد نەوت دەربهێنێت و بینێرێتە دەرەوە، ئەوا لەلاکەی ترەوە بەپیتترین کێڵگە نەوتییەکانی لە شاری کەرکوکی لێ زەوت بکرێت، بەڵگەی ئەوە بەدەستەوە دەدات هەر کاتێک حکوومەتی عەرەبیی عێراق پێنجەرەیەک بۆ رووی کورددا بکاتەوە، گومانی تێدا نییە لە هەمان کاتدا دەیان دەرگای گەورە گەورەی لەسەر داخستووە، ئەم راستییەش بەسە بەئەوەی حوکم بدەین لەسەر حکوومەتی عێراق کە نایەوێت بەهیچ شێوەیەک کورد بەشێوەی راستەوخۆ ببێتە خاوەنی نەوت و لە ژێر سایەی خۆیدا مامەڵەی پێوە بکات و بەند لەگەڵ کۆمپانیا جیهانییەکانی پێترۆڵ ببەستێت. (8).

پەڕاوێزەکانی چاپتەری پێنجەم:

1-گۆران ئیبراهیم ساڵەح "کەرکوک لە سەردەمی دەوڵەتی عوسمانیدا" بەهاری 2007، مەکتەبی بیر و هۆشیاریی ی.ن.ک، لاپەڕە 176. "کالۆست سریکس گوڵبانگیان" ئەندازیارێکی زنجی بۆ رەچەڵەک ئەرمەنی بوو، بۆ

“تالەرانی نەوت” ناوزەد کرابوو.

2-عەلی مەحموود محەمەد “کەرکوک شاری قەڵا و ئاگر و خوێن”، چاپی یەکەم، 2006، کەرکوک، لا 152.

3- رۆژنامەی “هاوڵاتی”، ژمارە “432”، رۆژی 18-6-2008.

4- کۆڕی بەڕێز “د.ئازاد نەقشبەندی”، لە ژێر ناوی “دەستوور و سەرچاوە سروشتییەکان”، 28-9-2005.

5-رۆژنامەی “کوردستانی نوێ”، ژمارە “4889”، رۆژی 5-6-2009.

6- رۆژنامەی “ئاسۆ”، ژمارە “970”، رۆژی سێشەممە، 12-5-2009.

7- رۆژنامەی “هاوڵاتی”، ژمارە “459”، رۆژی 21-9-2008.

8- چەند سەرچاوەیەکی ئینتەرنێت بەهەر دوو زمانی کوردیی و عەرەبی.

پەراوێزەکان:

1-چاپتەری یەکەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (369)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژی 15-1-2008 بڵاوبووەتەوە.

2-چاپتەری دووەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (48)ی گۆڤاری (نەوەند) لە مانگی شوباتی ساڵی 2008 بڵاوبووەتەوە.

3-چاپتەری سێهەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (506)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژی 15 -9 -2008 بڵاوبووەتەوە.

4-چاپتەری چوارەم وتارێکی شیکارییە و پێش دوانزە ساڵ بە دوو بەش لە ژمارەکانی (544-545)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە رۆژانی 25-27-11-2008 بڵاوبووەتەوە.

5-چاپتەری پێنجەم وتارێکی شیکارییە، پێش یانزە ساڵ ساڵ بە پێنج بەش لە ژمارەکانی “651-655″ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە مانگی یولی 2009 بڵاوبۆتەوە.

تێبینی: کۆی ئەم پێنج شیکارییە وەک بەشی یەکەم لە کتێبی “گەمەی شێتان” لەلاپەڕە 9-69 بە چاپی کاغەز بڵاوبووەتەوە لە ساڵی 2018.

ئەنالیز و نووسینی: ستیڤان شەمزینی

ستۆکهۆڵم – سۆلنا